चांदोबा

फेब्रुवारी १९९४

एकमेकांचे शत्रु असलेले दोन नोबेल पुरस्कार विजेते:

सर्वांची दृष्टि सध्या नॉर्वेची राजधानी ओस्लो या शहराकडे लागलेली आहे. इथेच दरवर्षी नोबेल पारितोषिकाच्या समितीची बैठक होते आणि निर्णय घेतला जातो. दरवर्षी डिसेंबरमधे हे पारितोषिक-वितरण होते. आता जगातल्या सर्व गण्यमान्य व्यक्ति टी. व्ही. कडे डोळे लावून बसल्या आहेत, कारण या ऐतिहासिक उत्सवात जगातल्या दोन सर्वात आदरणीय व प्रतिष्ठित व्यक्तींना नोबेल पुरस्कार दिला जाणार आहे. या दोन व्यक्ति म्हणजे दक्षिण आफ्रिकेचे अध्यक्ष श्री. एफ्. डब्ल्यू. डे. क्लर्क आणि आफ्रिकेचे राष्ट्रीय काँग्रेसचे अध्यक्ष श्री. नेल्सन मंडेला.

एक काळ असा होता की, तेव्हा हे दोघे एकमेकांचे कट्टर शत्रु होते. अशा दोन शत्रूंना एकाच वेळी नोबेल पुरस्कार देण्याचा निर्णय समितीने का घेतला? इतिहासाची पाने उलटून पाहिली तर आपल्याला असे दिसून येईल की, दक्षिण आफ्रिकेने गेल्या शंभर वर्षांपासून वर्णभेद आणि जातीभेद नीति अंगिकारलेली होती. गोरे लोक या देशात स्थिर झाले आणि सरकार चालवण्यातही त्यांचेच वर्चस्व राहिले. त्यांनी तेथील स्थानीय काळ्या लोकांवर खूपशी बंधने लादली. हे सांगायची गरजच नाही, की हे काळे लोकच तिथले खरे निवासी असून त्यांची संख्याही अधिक होती. तरीही सरकार दरबारी त्यांचे काही स्थानच उरले नाही, अन् त्यांना काही क्षेत्रातच अडकवून ठेवले गेले. आपल्या आर्थिक क्षेत्रात कसली सुधारणा करण्याची काही सोयही त्यांना उपलब्ध करून दिली गेली नाही. इतकेच नव्हे, तर शिक्षण व सर्वसामान्य प्रगति करून घ्यायचा हक्कही त्यांना नाकारला गेला. देशाची आर्थिक स्थिति व प्रगति यांत त्यांना भागच घेऊ दिला गेला नाही. असा दबाव ते किती दिवस सहन करणार? गोऱ्यांच्या या दमन-नीतीला जबरदस्त विरोध करण्यात आला. त्या लोकांनी न्याय, स्वातन्त्र्य व समानता यांची मागणी केली. त्यांच्या मागण्यांचे योग्य तऱ्हेने प्रतिनिधित्व करू शकेल असा नेता त्यांना श्री. नेल्सन मंडेला यांच्या रूपात लाभला. १९६० मधे त्यांनी राष्ट्रीय काँग्रेसच्या एका गोरिल्ला शाखेची स्थापना केली. त्यांचे ध्येय होते प्रजातंत्र, धर्म-निरपेक्ष अशा दक्षिण आफ्रिकेची स्थापना. काळ्या लोकांनी जेव्हां आन्दोलन सुरू केले, तेव्हां मंडेलांना

कारागारात कोंबण्यात आले. त्यांना 'आतंकवादी' म्हणून जाहीर केले गेले. 'एकटेपणा आणि निरुद्योग' अवस्थेत त्यांना २१ वर्षे बन्दीवासात काढावी लागली. त्यांचा हा बन्दीवास म्हणजे मुद्दामच डोळेझाक करून एकाद्या जमातीविरुद्ध केलेल्या अत्याचाराचे ज्वलन्त अुदाहरण होय! भारतातील गांधीजींच्या अहिंसात्मक आन्दोलनाशी याची काहीशी तुलना होअू शकेल.

या दरम्यान काळ्या लोकांचे आन्दोलन चालूच राहिले. शासकही बदलत राहिले. मंडेलां प्रमाणेच वकील असणारे श्री. डे. किर्क १९४० मधे आफ्रिकेचे अध्यक्ष बनले. दक्षिण आफ्रिकेबद्दलचा त्यांचा दृष्टिकोणच निराळा होता. काळ्या-गोऱ्यांमधले जे कुत्सित नियम होते, ते तोडून टाकले गेले आणि केवळ गोऱ्यांनाच ज्या सुविधा प्राप्त होत्या त्या समाप्त करण्यात आल्या. सरकारमधेही काळ्यांना स्थान देण्याचा निर्णय त्यांनी घेतला. काळ्यांनी त्यांच्या या निर्णयाचे स्वागत करून आपल्या नेत्याच्या सुटकेची मागणी केली. १९९० मधे ही घटना घडली. कसल्याही प्रकारचे शत्रुत्व व द्वेषाची भावना न ठेवता श्री. नेल्सन मंडेलांची कारावासातून मुक्तता झाली! त्यांनी ही गोष्ट लगेच स्पष्ट केली की, "माझे पूर्वीचे जे ध्येय होते, ते आजही कायम आहे!" त्यांचे राजनैतिक लक्ष्य होते-"बहुसंख्याकांचे सरकार बनावे, बहुसंख्य काळ्यांचे नव्हे!" गोऱ्यांच्या सरकारशी त्यांनी ताबडतोब चर्चा सुरु केली. त्यांचा प्रस्ताव असा होता की-नवी राजनैतिक नीति सुरू व्हावी, पण ती शान्तिपूर्वकच व्हावी.त्यांच्या प्रस्तावाचा सिद्धान्त होता-एक व्यक्ति, एक मत!

त्यांची ही चर्चा गोऱ्यांचे सरकार व आफ्रिकी राष्ट्रीय काँग्रेस यांच्यात चालू राहिली. काळ्या लोकांच्या दुसऱ्या संस्थाही या चर्चेत सामिल झाल्या. फलस्वरूप–शतकानुशतके चालू असणारा त्यांच्यातला अविश्वास दूर होअून प्रजातंत्र राज्यव्यवस्थेच्या स्थापनेचा मार्ग खुला झाला.

हां, पण शान्तीचा हा प्रस्ताव कार्यान्वित होत असताना अनेक अडचणी आल्या, खूपसे अपघात घडले, हिंसात्मक आन्दोलने झाली; तरीही दोन्ही नेत्यांनी प्रजातन्त्र स्थापनेचे आपले प्रयत्न चालूच ठेवले. या प्रयत्नांमुळेच नोबेल पारितोषिक समितीचे त्यांच्याकडे लक्ष गेले, समिति त्यामुळे प्रभावित झाली.

हा पुरस्कार जेव्हा घोषित झाला, तेव्हा डॉ. किर्क म्हणाले, "हा खूपच मोठा सन्मान आहे. या प्रशस्तीचा मी स्वीकार करतो." श्री. मंडेला म्हणाले, "हा नोबेल पुरस्कार म्हणजे साऱ्या दक्षिण आफ्रिकेचा सन्मान होय." केप टाउनच्या आर्च बिशप डेजमॉंड टुटु यांनाही हा पुरस्कार १९८४-त मिळाला होता. ते म्हणाले, "दोन विभिन्न प्रकारच्या व्यक्तींना सम्मिलित स्वरूपात मिळणारा हा पुरस्कार अत्यन्त अुचित असाच आहे."

असे दोन नेते पुरस्कार स्वीकारायला जेव्हा मंचावर येतील, तेंव्हा त्यांना पाहून कोणाचे डोळे आनन्दाश्रूंनी चमकणार नाहीत?

या साली पुरस्कारप्राप्त अन्य विजेते:

साहित्य - टोनी मॉरिसन, आफ्रिकी-अमेरिकन स्त्री, लोरियनची रचयित्री, ओहिओ, यू. एस्. ए.;

चिकित्सा शास्त्र – डॉ. रिचर्ड जे. रॉबर्ट्स्, युनायटेड किंग्डम, व डॉ. फिलिप ए. शार्प, यु. एस्. ए.;

भौतिक शास्त्र–श्री. रसेल ए. हल्स व प्रो. जोसेफ एच्. टेलर, (दोघेही) यु. एस्. ए.;

रसायन शास्त्र–श्री. कॅरी बी. मुल्लीस, यु. एस्. ए. व श्री. मायकेल स्मिथ, कॅनडा;

अर्थशास्त्र–प्रो. रॉबर्ट डब्ल्यू. फोगेल व प्रो. डग्लस सी. नॉर्थ, (दोघेही) यु. एस्. ए.

अदृश्य रूपातलीमोलकरीण

सुन्दरी ही श्रीमन्त सुकुमारीची मैत्रीण होती. पण गरीब असूनही ती कधीच कुणापुढे हात पसरत नसे. मनात कोणताही भेदभाव न बाळगता दोघी मैत्रिणी एकमेकीकडे जातयेत असत.

सुकुमारीच्या घरी एकदा दागिन्यांचा एक व्यापारी दूर प्रान्तातून आला. सुकुमारीच्या वडलांनीं चार पाच दागिने खरेदीही केले.

या व्यापाऱ्याबरोबर नलन्द नावाचा एक तरूणही होता. दिसायला तो खूपच सुंदर व रुबाबदार होता. सुकुमारी त्याच्याकडे आकर्षित झाली व त्याच्याशीच विवाह करावा असे तिने ठरवले. सुंदरीला बोलावून तिने तिच्यासमोर आपली इच्छा प्रकट केली. ती सुन्दरीला म्हणाली, "दागिन्यांचा व्यापारी धर्मशाळेत अुतरलाय: कसंही करून तू त्या तरुणाला भेटून त्याला माझ्या त्याच्यावरच्या प्रेमाबद्दल सांग. त्याला हवा तेवढा हुंडाही माझे बाबा देअू शकतील."

त्याच दिवशी संध्याकाळी सुंदरी धर्मशाळेत जाअून नलन्दला भेटली. स्वतःच स्वतःचा परिचय करून देअून तिने त्याला आपली मैत्रीण सुकुमारी हिची इच्छा सांगितली.

नलन्द सुन्दरीकडे पहातच राहिला. तिच्याकडून सारी हकिकत जाणल्यावर तो सुन्दरीला म्हणाला, "तुझ्या सौन्दर्यानं माझ्यावर जादू केलीय. तुझं बोलणं मी ऐकलंय, पण माझं तिकडे नीट लक्ष लागलं नाही. मी लग्न करीन, तर तुझ्याशीच. हे न घडलं तर मी जीव देईन."

असा काही विपरीत परिणाम होईल, याची सुंदरीने कल्पनाच केली नव्हती! घाबरत ती तेथून काही न बोलताच सटकली. त्या दोघांचे बोलणे व्यापाऱ्याने मात्र दुरून

श्रुति तांबे

ऐकले होते. तो नलन्दजवळ येअून म्हणाला, "ही मुलगी चांगलीच हुशार वाटतेय. पण ती तर आपल्या मैत्रिणीबद्दल बोलायला तुझ्याकडे आली होती. तेंव्हा आता तू स्वतःच सुकुमारीकडे जाअून तिच्याशी बोलून या विवाहासाठी संमति मिळवायला हवीस. तसं न झालं, तरं सुंदरी तुझ्याशी लग्नाला तयार होणार नाही,"

दुसऱ्या दिवशी नलन्द सुकुमारीला भेटायला गेला आणि जे काही घडले, ते त्याने तिला स्पष्ट सांगून टाकले. पुढे तो म्हणाला, "यात सुन्दरीचा काहीही दोष नाहीय. तेंव्हा तिच्याबद्दल गैरसमज नसावा. तिच्याशिवाय मी दुसऱ्या कुणाशीही लग्न करणार नाही. तूच तिला नीट समजावून या लग्नाला राजी कर."

ही सारी हकिकत ऐकून सुकुमारीला काही बोलायला वावच अुरला नाही. नाइलाज म्हणून तिला त्याला 'होय' म्हणावेच लागले.

सुन्दरी व नलन्दचा रीतसर विवाह होअून दोघेही ते गाव सोडून निघून गेले. यानन्तर थोड्याच दिवसांनी सुकुमारीचा विवाहही एका संपन्न माणसाशी होअून गेला.

काही वर्षे निघून गेली आणि एक दिवस सुकुमारीला समजले की सुन्दरी आपल्या पतीसह चक्रपुरी गावात रहात आहे. तिला हेही समजले की ते दोघे तिथे छान सुखासमाधानात आहेत. हे ऐकून ती द्वेषाने जळू लागली. आपण स्वतः किती वैभवात व चैनीत रहात आहोत हे नलन्दला दाखवून द्यावे, अशा इच्छेने तिने चक्रपुरला सुन्दरीकडे जायचे ठरवले. एक मोलकरीण बरोबर घेअून ती चक्रपुरीला गेली.

सुन्दरीने मोठ्या प्रेमाने आपल्या मैत्रिणीचे स्वागत केले. दोघेही नवराबायको एकमेकांवर खूप प्रेम करत आहेत व त्यांच्यात कसल्याही प्रकारचा झगडा वगैरे नसल्याचे पाहून सुकुमारीच्या मनात जास्तच आग पेटली.

दुसऱ्या दिवशी खोटी सहानुभूती दाखवत ती सुंदरीला म्हणाली, "तुझ्या घरात कोणी नोकरचाकर नाहीत ही मोठी दुःखाची गोष्ट आहे."

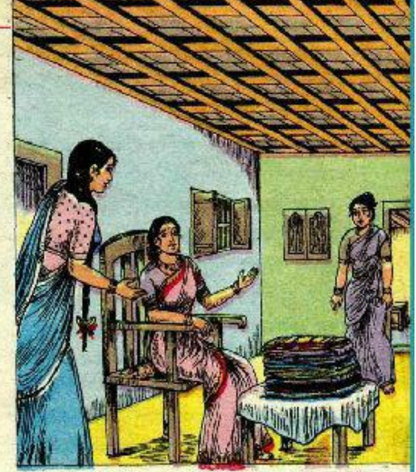
यावर हसतच सुन्दरी म्हणाली. "अरे, माझ्याकडे मोलकरीण नाही, असं कां वाटलं तुला? ती तुला न दिसता, अदृश्यपणेच सगळी कामं करून टाकत असते. पाहिलंस ना, माझं घर किती स्वच्छ अन् नीटनेटकं आहे? मग तूच सांग बरं, मोलकरीण नसून इतकं कसं शक्य झालं असतं?"

मैत्रिणीच्या या बोलण्याने सुकुमारीचे औत्सुक्य वाढले. तिने खूप जागरुकतेने पाहिले, पण तिला मोलकरीण कुठे दिसलीच नाही. चार दिवस राहिल्यावर तिने परत जायचे ठरवले.

निघण्यापूर्वी काही नवीन साड्यांचे एक गाठोडे तिच्यासमोर अुघडत सुन्दरी म्हणाली, "सुकुमारी, तुझ्या येण्यामुळे मला किती आनन्द झाला, कसं सांगू? यातली तुला आवडेल ती साडी घे, माझी आठवण म्हणून."

सुकुमारीने लगेच आपल्या मोलकरणीला बोलावून साडी पसन्त करून घ्यायला सांगितले. सुन्दरीच्या चेहऱ्यावर अुमटलेले आश्चर्य पाहून ती म्हणाली, "अग, मी नेसण्यालायक साडी काही तू देअू शकणार नाहीस. असली साडी मी नेसली तर माझी किती नाचक्की होईल, तुला काय माहीत? म्हणून मी ती आपल्या मोलकरणीला घ्यायला सांगते आहे." सुन्दरी यावर काय बोलणार?

या घटनेनन्तर काही दिवसांनी सुन्दरीही आपल्या माहेरी गेली. सुकुमारी मुद्दामच तिला भेटायला गेली, अन् परत निघताना म्हणाली, "सासरी जाण्यापूर्वी एक दिवस नक्की माझ्याकडे जेवायला ये."

जेवणानन्तर सुकुमारीने ही साड्यांचे एक गाठोडे सुन्दरीसमोर ठेवून साडी पसन्त करायला सांगितली अन् म्हटले, "या काही साध्या सुध्या साड्या नव्हेत, खूप महाग आहेत या! मी नेहमी असल्याच साड्या वापरते."

सुन्दरीने त्यातली एक साडी निवडून घेत म्हटले, "मी तुला देअू केलेली साडी तू आपल्या मोलकरणीला देअून टाकलीस. आता ही साडी मीही माझ्या मोलकरणीला दिली, तर ते सयुक्तिकच होईल न? गैरसमज नको करून घेअूस हं!"

"हो, माझ्या मोलकरणीला मी स्वतः नेसते तसलीच देते साडी." असे अुत्तर देअून सुन्दरी तेथून निघून गेली.

सुन्दरीचे हे बोलणे सुकुमारी विसरू शकणे शक्यच नव्हते. तिने ओळखले की जशास तसा टोला देऊन सुन्दरीने एक प्रकारे आपला अपमानच केलाय. ती मनातल्या मनात चरफडत राहिली.

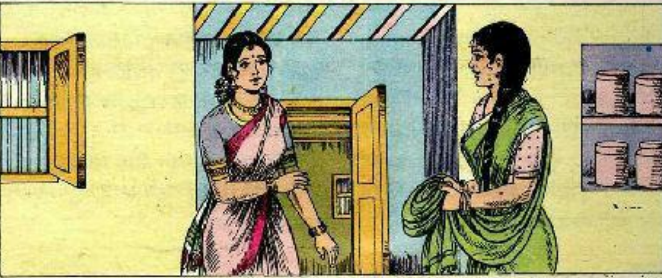
एक महिन्यानन्तर सुकुमारीच्या नवऱ्याला काही कामासाठी चक्रपुरला जायचे होते. सुकुमारीही त्याच्याबरोबर मुद्दामच गेली. तिच्या मनात अजूनही तो अपमान सलत होता. नवरा आपल्या कामाला निघून गेला अन् सुकुमारीने सुंदरीकडे जाऊन तिचा दरवाजा खटखटावला.

सुन्दरीने दरवाजा उघडला. पण त्यावेळी ती कपडे धूत असताना मधेच बाहेर आल्याने तिच्या तोंडावर व हातापायांवर पाण्याचे शिंतोडे पडलेले होते, अन् केसही विसकटलेले होते. विशेष म्हणजे त्यावेळी तिने नेमकी सुकुमारीने दिलेली साडीच नेसलेली होती.

"तुझ्या मोलकरणीलाच पाह्यला आले होते मी! आज ती कामाला आली नाही वाटतं? अन् तिचं नाव सांगून आणलेली साडी तू कशी काय नेसलीयस?" आश्चर्याने अन् व्यंगाने सुकुमारीने विचारले.

सुंदरी हसत बोलू लागली, "म्हणजे? अजूनही समजलं नाही तुला? अग, मीच तर ती मोलकरीण! तूच सांग, आपलं काम आपणच करावं, आपलं खाणं आपणच बनवून खावं हेच बरं नव्हे का? यासाठीच तर देवाने आपल्याला शरीराचे अवयव दिलेत ना? त्यांचा उपयोग न करता, आपली कामं दुसऱ्याकडून करवून घेणारे, एक प्रकारे पांगळेच समजायचे की नाही? मग आता मी ही साडी का नेसलीय याचं आश्चर्य गेलं की नाही? घरगुती कामं करतानाही मी याच साड्या नेसते."

सुन्दरीचा भलेपणा व हुशारी पाहून तिची प्रशंसा करत सुकुमारी म्हणाली, "द्वेष अन् अहंकारामुळे मी तुझ्यासारख्या चांगल्या मैत्रिणीला मुकणार होते. क्षमा कर मला! लग्नापूर्वी होता तसाच पवित्र अन् निस्वार्थ स्नेह आपण कायम ठेवू या."

हमी-पत्र

चन्द्र हा एक गरीब तरूण होता. मायारामकडे गुमास्त्याची एक जागा रिकामी असल्याचे कळल्यावरून तो नोकरी बाबत विचारायला त्याच्याकडे गेला.

मायाराम चन्द्रला म्हणाला, "मला एका गुमास्त्याची आवश्यकता आहे ही गोष्ट खरीच. मला दर आठवड्यात एकदा माल खरीदायला शहरात जावं लागतं. इथे त्या दिवशी जी विक्री होते, ती सगळी रक्कम त्या दिवशी गुमास्त्याजवळच रहाते. यापूर्वीही दोन नोकरांनी मला दगा दिलाय. आता ही नोकरी तुला हवी असेल, तर अमानत म्हणून तुला माझ्याकडे एक हजार रुपये जमा करावे लागतील. किंवा दोन तीन प्रतिष्ठित लोकांची शिफारस आणून त्यांच्याकडून हमी-पत्र लिहवून आणावं लागेल.

मायारामचे बोलणे ऐकून चन्द्र म्हणाला, "असं करा महाराज, दुकान बन्द झाल्यावर आपण माझ्याबरोबर चला. आपल्याला हवी असणारी हमी देवू शकेन मी."

त्या दिवशी संध्याकाळी चन्द्र मायारामला बरोबर घेऊन सावकारी करणाऱ्या सियारामकडे गेला, अन् त्याने एक हजार रुपये कर्जाऊ मागितले.

यावर व्यंगाने हसून सियाराम म्हणाला. "तू तर माझ्या घराजवळच्याच झोपडीत रहातोस. खूप दिवसांपासून मी ओळखतोय तुला. मुद्दलाची गोष्ट सोडा, पण माझं व्याजही देऊ शकणार नाहीस तू. तुझ्यासारख्याला कर्ज देऊन संकट ओढवून घ्यायला मी मूर्ख थोडाच आहे!"

चन्द्र मायारामला म्हणाला "अमानतीच्या पैशांसाठी मी केलेला प्रयत्न फसलाय. आता मी प्रतिष्ठित लोकांकडून हमी मिळवायचा प्रयत्न करतो." असे म्हणून त्याला घेऊन

अरविन्द नावसे

गावपाटील गंगाराम याच्याकडे गेला.

आश्चर्याने चन्द्रकडे पहात गंगाराम म्हणाला, "ओहो, तुझं नाव चन्द्र होय? अनेकदा पाहिलंय मी तुला. माझा नोकर म्हणत होता की, तू इतर मुलांसारखा कुठलं वाईट कामही करत नाहीस; चांगला मुलगा आहेस तू. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की मी तुला हमी-पत्र लिहून देईन."

एक शब्दही पुढे न बोलता चन्द्र मायारामला घेऊन गाव कोतवालाकडे गेला. सारी हकिकत सांगून त्याने कोतवालाला हमीपत्र देण्याची विनन्ती केली.

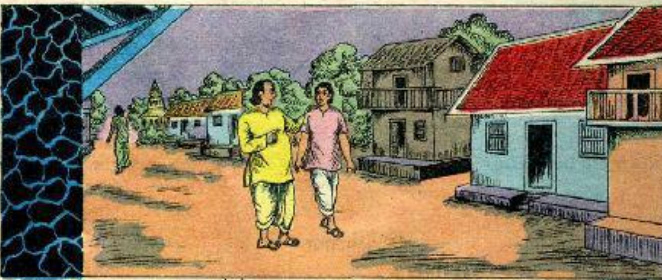
कोतवाल गुरगुरत बोलला, "अरे तू समजतोस कोण स्वतःला? माझ्याकडे हमीपत्र मागायची हिंमत तरी कशी करवली तुझ्याच्याने?" अन् रागाने धुमसत त्याने एका शिपायाला बोलावून विचारले, "कायरे, हा कोणी चांगला कसलेला गुन्हेगार असावा नाही का?"

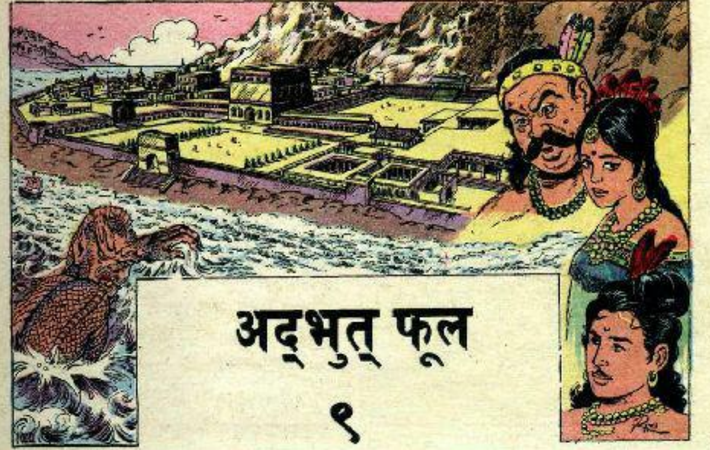
पण तो पोलीस अुत्तरला, "तसं नाही साहेब, याचं घर त्या तलावाजवळ आहे; अन् तिथले सारे लोक म्हणतात की हा मोठा चांगला मुलगा आहे. तुम्हाला वाटतं, तसा हा कोणी चोर किंवा अपराधी नाहीय. पण बिचारा बेकार आहे."

शिपायाच्या या बोलण्याने कोतवाल शांत झाला. पण तरीही तो म्हणाल, "तू काहीही म्हण. पण बेकार माणूस फार दिवस चांगला राहू शकत नही. तो लवकरच चोऱ्या वगैरे करू लागतो. तू याच्यावर चांगली नजर ठेव." आणि नंतर चन्द्रकडे वळून तो म्हणाला, "लवकर चालू लाग इथून. सज्जनांना इथे यायला मनाई आहे."

चन्द्र तिथूनही मायारामसह परत फिरला. वाटेत तो म्हणाला, "महाराज मी एक अभागी माणूस आहे. मी कोणाकडूनही आपल्याला हमीपत्र देअू शकत नाही."

चन्द्रच्या या बोलण्यावर हसून मायाराम म्हणाला, "तुझ्या लक्षात नसेल आलं. पण 'नाही, नाही' म्हणत त्या तिघांनीही तुला हमी-पत्र दिलंय; तुझ्या सद्‌गुणांची पुरेशी प्रशंसा केलीय. यापेक्षा अधिक मला काय हवंय? तू अुद्यापासूनच नोकरीवर रुजू हो."

अद्‌भुत्‌ फूल

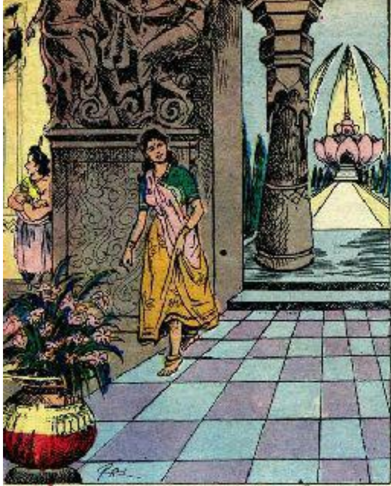
१

(अुत्तुंग चुकून नागपुरी नामक प्रदेशात पोचला. त्या पहाडी कबिल्याच्या कावुईने त्याचे चांगले आगतस्वागत करून त्याला आपल्या राजाकडे नेले. राजाने अुत्तुंगच्या साहसाचे कौतुक करून त्याला मदतीसाठी आपले काही शूर शिपाई बरोबर देअू केले. त्याच दिवशी एक शिपाई पाठवून तिथल्या राजकन्येने अुत्तुंगला भेटीसाठी व काही विचार-विनिमयासाठी बोलावून घेतले.) -यानन्तर

शिपाई अुत्तुंगला बरोबर घेअून गेला. एका मोठ्याश्या खोलीत त्याला थांबवून शिपाई स्वतः राजकुमारीकडे तसे सांगायला गेला.

अुत्तुंग त्या खोलीतच थांबला आणि शिपाई गेल्यावर तिथल्या खिडकीतून बाहेर पाहू लागला. खोलीबाहेर खालच्या बाजूला एक सुन्दर बगीचा होता. कमळ-तलावात एकाहून एक सुंदर फुलं फुलली होती. त्यांवर भुंगे गुंजारव करीत होते. ते मनोहारी दृश्य पहात असतानाच राजकुमारी तेथे आली अन्‌म्हणाली, "आलास तू? मी तुझी वाटच पहात होते."

उत्तुंगने तिच्याकडे वळून पहाताच ती म्हणाली, "तुला फुलं हवीत ना? पण तुला कसं माहीत, की मला फुलं खूप आवडतात? ती सुंदर फुलं मी आपल्या खोलीत छान सजवून ठेवलीत. त्यांचा मादक सुगंध सर्वत्र

दरवळत आहे. पण आता एक सांग बरं, की इतकी सुन्दर फुलं शापग्रस्त का?"

राजकुमारीच्या या प्रश्नावर अुत्तुंग दचकलाच. पण क्षण भरातच स्वतःला सावरत अुत्तरला, "शाप? कुणाला राजकुमारी? शताब्दी फुलं, अन् शापग्रस्त? तुम्ही काय विचारताय हेच माझ्या लक्षात येत नाही."

"माझ्या पिताजींशी तुम्ही जे बोललात, त्यातलं थोडंफार माझ्या कानांवरही पडलं. अचानक महालात सुगन्ध पसरला अन् त्याबद्दल बाबा मन्त्र्यांशी बोलत असतानाच मी तिथे प्रवेश केला. बाबांच्या हातात ही फुलं होती आणि त्यांतूनच सुगन्ध पसरत होता. काबुई त्यावेळी म्हणत होता की या फुलांसाठी राक्षसप्राणी येईल. तेव्हां तिथेच आडोश्याला अुभी राहून मी ती बोलणी ऐकली; अन् तुझं बोलणंही ऐकलं. मला माहीतच नव्हतं की राक्षसप्राणी या फुलांवर इतका मुग्ध झालाय!" आश्चर्याने आपले डोळे मोठे करत राजकुमारी बोलली

यावर काय बोलावे हे अुत्तुंगलाही समजेनासे झाले. जरा चाचरत तो म्हणाला. "हो हो, फुलांवर माझंही फार प्रेम आहे; पण मी काही राक्षसप्राणी नव्हे!"

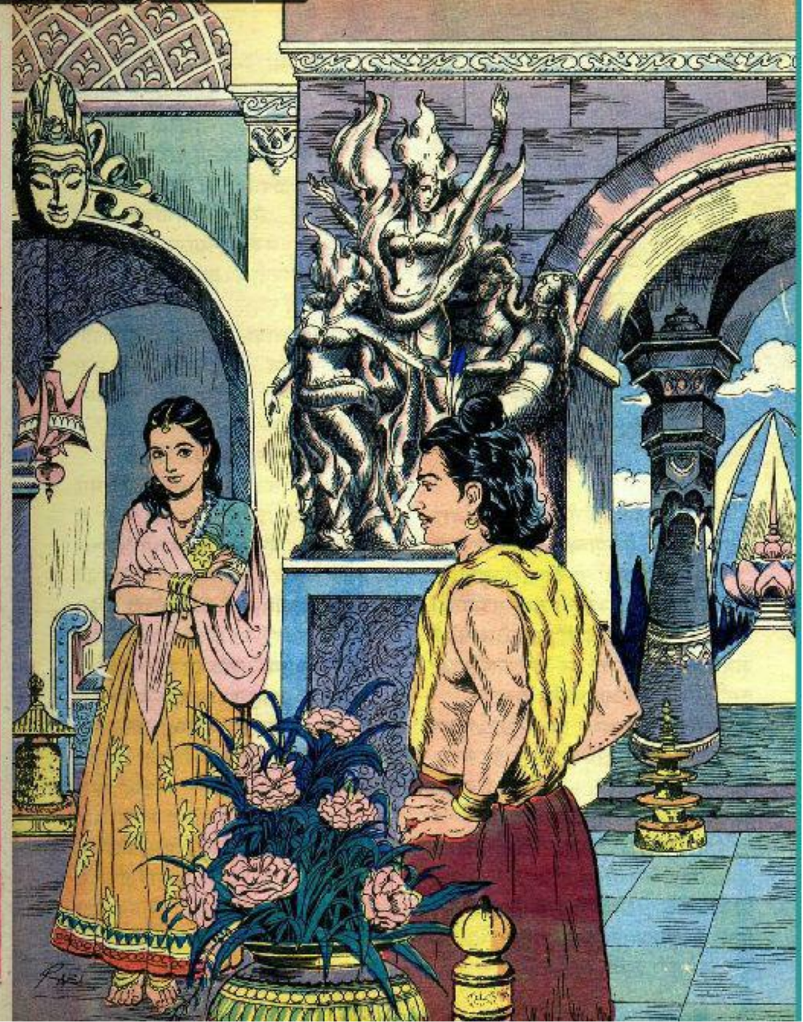
"कोण म्हणतं की तू राक्षस आहेस? होय, पण तू राक्षसी प्राण्याच्या शोधासाठी निघालेला साहसी वीर आहेस. होय ना? केवढं धाडसाच हे काम तू आपल्या अंगावर घेतलं आहेस? तुला यश मिळावं हीच माझी इच्छा!" हसत हसत राजकुमारीने प्रश्न केला.

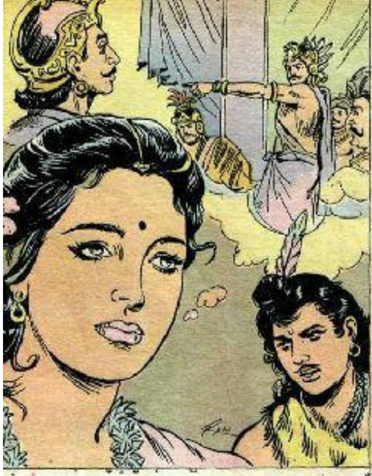
"फुलं तर तुमच्याचसाठी आणली मी राजकुमारी, विश्वास ठेवा माझ्यावर." अुत्तुंग बोलला.

"विश्वास ठेवायचा प्रयत्नच तर करते आहे." संदेहदृष्टीने अुत्तुंगकडे पहात राजकुमारी म्हणाली.

विषय बदलायचा प्रयत्न करीत अुत्तुंग म्हणाला. "पण मला इथं का बोलावलं गेलंय हे अजून नाही सांगितलंत मला? मी आपणांसाठी काय करू शकतो?"

"तू राक्षसप्राण्याच्या नाशासाठी निघाला आहेस. अनं मी ही राक्षसासारख्याच एक शत्रूला टक्कर देण्यासाठी तुझ्या मदतीची

अपेक्षा करत आहे. किती तरी दिवस अशा एकाद्या साहसी तरुणाच्या शोधात मी आहे. आज तूं सापडलास!" राजकुमारी म्हणाली.

"राजकुमारी, शत्रु? अन् तुम्हाला? काबुई तर म्हणत होता की नागपुरीला कोणी शत्रुच नाही! मग कां बरं असं म्हणताहात तुम्ही?" अुत्तुंगने आश्चर्याने विचारले.

"मी बोलले ते खरेच आहे. तसा बाहेरून नागपुरीला कोणी शत्रु नाही, हे ही खरंच. शत्रु तर आमच्यातलाच आहे." चिंतायुक्त स्वरात राजकुमारी बोलली.

अुत्तुंगच्या प्रश्नांकित चेहऱ्यावरच अुमटले—हा शत्रु कोण? ते पाहून राजकुमारी सांगू लागली, "तो कोणी दुसरा तिसरा नसून माझा मामा नागसिंहच आहे. माझ्या बाबांनी त्याला सैन्यातला, एक दलनायक बनवला आहे. पण आपल्या या स्थानाबद्दल त्याला समाधान नाहीय. तो सेनाधिपती बनण्याचं स्वप्न बाळगून आहे. माझ्या आईकडून त्यानं बाबांना तसं कळवलंय. पण माझे बाबा याला तयार नाहीत. त्यामुळे रागावून मामा आपल्या बरोबरच्यांना म्हणू लागले—'सेनापतीच काय, पण मनात आणलं, तर मी इथला राजाही बनू शकेन!' हे कळल्यावर बाबांनी त्याला राजप्रसादात पाऊन ठेवायलाच बन्दी केलीय. अन् मला आणि आईला जागरूक रहायला सांगितलंय."

"मग सध्या सेनापती कोण आहे?"

"दुर्जय आहे सेनापती. मुलगा नसल्यामुळे माझ्या बाबांची इच्छा आहे की, मला या देशाची राणी बनवावं. ते नेहमी प्रजेच्या हिताचाच विचार करत असतात. त्यांना भय पडलंय की नागसिंहमुळे प्रजेचं काही अहित घडू नये; राज्यातील शान्ति भंग पावू नये. मला हे सर्व माझ्या मातेकडून कळलंय."

"जो राजा सदान् कदा प्रजाकल्याणाचाच विचार करत असतो, त्याच्या केसालाही कोणी धक्का लावू शकत नाही. सैनिकांपेक्षाही प्रजाच त्याचं अधिक रक्षण करू शकते. पण तो नागसिंह सध्या आहे तरी कुठे?" अुत्तुंगने राजकुमारीला विचारले.

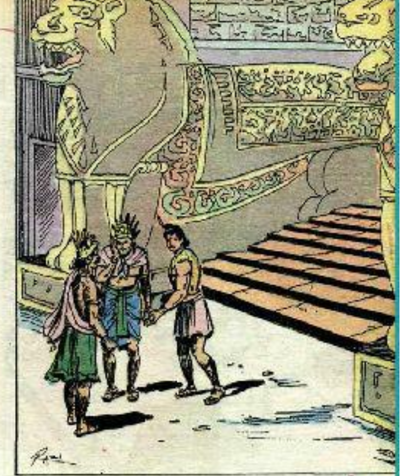
"माझ्या बाबांच्या सांगण्यावरून सेनापतीने त्याला काही सैनिकांसह अुत्तरसरहद्दीच्या रक्षणासाठी पाठवलं आहे. त्याच्याबाबतीत रोज बातमी कळत असते. पण माझ्या आईला शंका आहे की, तो काही चुप रहाणार नाही. सिंहासनाच्या प्राप्तीसाठी तो काही ना काही कारस्थान नक्कीच रचेल. हे सांगण्यासाठीच मी तुला इथे बोलावून घेतलं. अजून काही दिवस तू इथंच राहिलास तर बरं होईल." राजकुमारीने विनन्ती केली.

"असंच करीन मी राजकुमारी! मी एका मुख्य कामासाठी दूर प्रान्तात जात आहे. या कामात मला मदत करायचं महाराजांनी कबूल केलंय." अुत्तुंग म्हणाला.

"हो, ते माहीत आहे मला. पण नागसिंहबद्दल मी तुझ्याजवळ काही बोलले हे कोणालाही कळू देऊ नकोस. नवीन काही कानीं आलं तर तुला कळवीन. आता जा तू." राजकुमारी म्हणाली.

शिपायासमवेत अुत्तुंग अतिथिगृहात परतला. तेथे काबुई त्याची वाटच पहात होता. त्याने काही विचारण्यापूर्वीच अुत्तुंग त्याला म्हणाला. "शताब्दी फुलांबद्दल राजकुमारी काही विचारत होती. आपण राजाशी जे बोललो त्यातलं काही संभाषण तिने ऐकलं असावंसं वाटतंय. मी तिला इतकंच बोललोय की, ही सुंदर फुलं शंभर वर्षांतून फक्त एकदाच फुलतात."

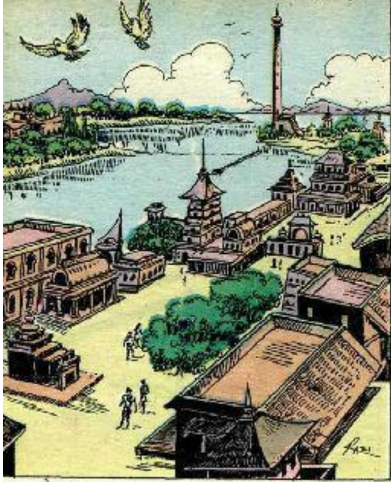
काबुई त्याचं कौतुक करत म्हणाला, "फारच चांगलं केलंस तू." दुसऱ्या दिवशी सकाळी शिपाई त्यांना घेऊन जाण्यासाठी निघाल्यावर अुत्तुंग व काबुई राजाला भेटायला निघाले. त्यांना पहाताच राजा

म्हणाला. "काल मी जसं ठरवलं होतं, त्याप्रमाणे दलनायक नागसिंह अन् काही शिपाई मी तुमच्याबरोबर पाठवत आहे. नागसिंह आमच्या देशाच्या अुत्तर दिशेला आहे. तो इथे पोचेपर्यन्त दोन-तीन दिवस लागतील. तोपर्यन्त अुत्तुंगनं इथेच रहावं. तुम्हाला जायचं असेल, तर काबुई, तुम्ही परत जाऊ शकता."

राजाला विनयपूर्वक नमस्कार करून काबुईने त्याचा निरोप घेतला. अुत्तुंगला अतिथिगृहापर्यन्त सोबत देऊन तो आपल्या बस्तीकडे निघून गेला.

भोजनोत्तर अुत्तुंग त्या नगरातील वैशिष्ट्यपूर्ण रचना वगैरे पहायला निघाला. नगरातील मार्ग स्वच्छ होते. तेथील इमारती

बघून तो आश्चर्यातत पडला. एकंदरीन त्याला असे वाटले की हे नगर सौंदर्यपूर्ण असून येथील नागरिकांना कसलीही ददात भासत नसावी; त्यांचे जीवन सुखशांतिपूर्वक व्यतीत होत असले पाहिजे. त्याच्या मनात हाही विचार चमकून अुठला की, नागसिंहच्या करस्थानामुळे जर अचानक या राज्यावर संकट कोसळले तर या लोकांची स्थिती कशी होईल! संध्याकाळपर्यन्त अुत्तुंग आपल्या अतिथिगृहात पोचला. दोन दिवस असेच निघून गेले आणि तिसऱ्या दिवशी संध्याकाळी एका सैनिकाने, त्याला राजकुमारीने भेटायला बोलावले असल्याचा निरोप आणला. त्या सैनिकाबरोबरच तो राजभवनात पोचला. त्याचीच वाट पहात असलेली राजकन्या त्याला म्हणाली. "मामा नागसिंह राजधानीत आत्ता पोचतच आहे. तुला त्याच्याबद्दल फार सावध रहायला हवं. आमचं राज्य हस्तगत करण्यासाठी तो एकादं कारस्थान रचीत आहे की काय याचा तू शोध घे. तू राजाचा माणूस आहेस असं कळलं तर तो तुला ताकास तूर लागू देणार नाही. तुमची यात्रा सफल झाल्यावर तू सरळ माणिक्यपुरीला निघून जाशील, की इकडे येण्याचा प्रयत्न करशील?"

"नक्कीच इकडे येईन राजकुमारी; इथली परिस्थिति ठीक करून मगच आपल्या देशी जाईन." अुत्तुंगने आश्वासन दिले.

"तू नागसिंहाच्या योजना चतुराईने समजून घेतल्यास, तर त्याचे डाव हाणून पाडण्यात तू सहजपणे सफल होशील. हे सांगण्यासाठीच मी तुला बोलावलं होतं. आता जाअू शकतोस तू." असे म्हणून राजकुमारी आत निघून गेली. अुत्तुंगही अतिथिगृहात परतला.

त्याच दिवशी दलनायक नागसिंह अुत्तर प्रदेशातून परत आला. आणि सरळ सेनापती दुर्जयकडे गेला. त्याला प्रणाम करून तो म्हणाला, "मला अचानक इथे का बोलावण्यात आलं हे कळेल?"

दुर्जय अुत्तरला, "उत्तुंग नावाचा एक तरूण माणिकपुरीहून काही फुलं घेअून आला आहे. राजाची आज्ञा आहे की काही शिपाई बरोबर घेअून जाअून तू त्याला मदत करावीस."

"तो तर मोठाच पराक्रमी असला पाहिजे. इतक्या दूर एकटाच आला आहे, तर आणखी पुढे जाणं त्याला अवघड थोडंच आहे?" नागसिंह व्यंगपूर्वक म्हणाला.

"तुमचं म्हणणं खरंच आहे. त्याने एकटंच जायचं ठरवलं होत. आपल्या मदतीच्या अपेक्षेनं तो इकडे आलेलाच नाही. परन्तु तो कोणा राक्षसप्राण्याच्या शोधाला निघालेला आहे. असं ऐकलं की तो प्राणी माणिक्यपुरीत घुसून तिथल्या लोकांना 'त्राही-त्राही' करून सोडत आहे. त्याला तिकडे येण्यापासून रोखण्यासाठी अन् त्याचं निवासस्थान शोधण्यासाठी हा साहसी युवक शताब्दी फुलं बरोबर घेअून निघाला आहे. आपला राजा त्याच्या साहसावर फार खूश झाला आहे. म्हणून त्याच्या मदतीसाठी आपले काही सैनिक पाठवायचा महाराजांचा विचार आहे." सेनापती म्हणाला.

नागसिंहने थोडा वेळ शांतपणे विचार करून विचारले—"पहाडी जातीचा कोणी युवक एकटाच राक्षसीप्राण्याच्या शोधाला निघाला आहे—यावर तुम्ही कसा काय विश्वास ठेवलात?"

सेनापती म्हणाला, "माणिक्यपुरीहून एकटयानेच इथवर आलेल्या त्या युवकावर आम्ही का बरं विश्वास ठेवू नये? अन् ही राजाज्ञा आहे, हेही विसरू नका! तिचं पालन करणं ही आपली जबाबदारी आहे!"

"आपली आज्ञा शिरोधार्य आहे. बोला, मी केंव्हा भेटू त्या तरुणाला?" नागसिंहने

विचारले.

अुद्या, याच वेळी भेटायचं. आता जाअू शकता तुम्ही." सेनापती दृढ स्वरात बोलला.

नागसिंह चिडचिडत तेथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजाने सेनापतीला बोलावणे पाठवल्यावर तो लगेच हजर झाला. राजा फारच गंभीर दिसला, अन् राजकुमारी तर अश्रू ढाळत होती!

सेनापतीने मोठया काळजीने विचारले, "काय झालं महाराज?"

"शताब्दि फुलं नाहीशी झालीत! राजकुमारीनं फूलदानात ठेवलेली फुलं त्यातून नाहीशी झाली. राजकुमारीच्या अंतःपुरात शिरून असं दुस्साहस कोणी केलं

असावं? त्या फुलांच्या सुगंधाने दासींना नक्कीच आकृष्ट केलं असणार! पण एकाद्या दासीचं हे कृत्य असावं, असे मला वाटत नाही. कोणतीही दासी याबाबत काही सांगू शकत नाहीय! राजकुमारीच्या स्वतःच्याच लक्षात आलं, की फुलं गायब झालीत; तिला अन्य कोणीही ही खबर दिली नाही. चोरी मोठ्या हुशारीनं झालीय. ती कोणी केलीय हेही काही कळत नाही." राजाने मोठ्या चिन्तेने हे सारे सांगितले.

"राजमहालाची चांगली माहिती असणाऱ्याचेच हे कृत्य असले पाहिजे. कारण राक्षसप्राणी महालात येण्याची काहीच शक्यता नाही." आपली शंका सेनापतीने व्यक्त केली.

आश्चर्य प्रकट करत राजकुमारी एकदम बोलली, "राक्षसप्राणी? राजमहालात राक्षसप्राणी? आपण काय म्हणताय कळत नाही मला!"

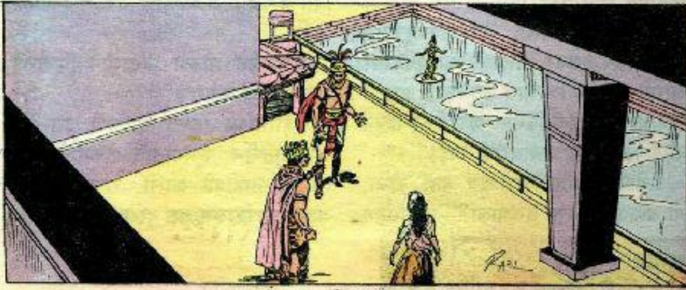
राजाने मधेच दखल देत म्हटले. "घाबरू नको बाळ! ती गोष्ट मी नन्तर सांगेन तुला."

नन्तर तो सेनापतीला म्हणाला, "ती फुलं परत कशी मिळवायची याचा विचार करायला हवा आपल्याला."

"होय महाराज, मी ताबडतोब शिपायांची या कामावर योजना करतो. ती फुलं कुठंही असली तरी त्यांचा सुगन्ध पसरणारच, त्यामुळे ती सापडवणं सोप जाईल. अन् काल कोणकोण राजप्रसादात येऊन गेलं याचाही शोध घेईन मी." जरा विचार करत सेनापती पुन्हा म्हणाला. "महाराज, कालच आपला दलनायक नागसिंह राजधानीत आलाय. सैनिकांना घेऊन अुत्तुंगबरोबर जायला तयार झालाय तो!"

"नागसिंह आलाय? कालपासून तो राजधानीत आहे? शाब्बास! म्हणूनच कदाचित् विचित्र घटना घडू लागल्या असाव्यात!" राजा जरा वेळ विचार करून पुढे म्हणाला. "प्रथम तुम्ही फुलांचा शोध घ्या. मगच अुत्तुंगने केव्हा निघावं, हे ठरवू आपण."

क्रमशः

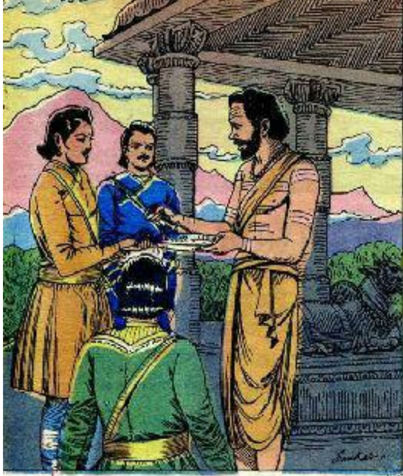
महिमाशाली अंगठ्या

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा एकदा झाडा जवळ गेला. नेहमी प्रमाणे त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले नि तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा बेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, हे कठोर परिश्रम कोणासाठी करतो आहेस याची मी कल्पना ही करू शकत नाही. समज, एके दिवशी तुला आपले ध्येय प्राप्त झाले, तर तू अनंग देशाची राजकुमारी अवंती सारखी बुद्धिहीन व व्यवहारशून्य वागणूक करू नकोस. तुला सावध राहता यावं म्हणून मी तुला त्या राजकुमारीची गोष्ट सांगतो, ती तू लक्षपूर्वक ऐक." आणि वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरूवात केली.

अनंग देशातील एका डोंगराळ भागात तीन क्षत्रिय तरूण रहात असत. जय, विजय व अजय अशी त्यांची नांवे होती. तिघांनी ही आता तारुण्यात पदार्पण केले होते. तिघेही जेथे जात, तिथे एकोप्याने रहात.

एक दिवशी तिघे ही डोंगरावरच्या

वेताळ-कथा

शंकराच्या देवळात गेले. जय म्हणाला– "आपण कोणीच काही काम करीत नाही. असल्या जीवनाचा आता कंटाळा आलाय."

मोठ्या दु:खाने विजय म्हणाला–" आपण शिकले-सवरलेले आहोत. पण आपल्यामुळे कोणाला काही फायदा मिळत नाही."

कंबरेला लटकणाऱ्या तलवारीवर हात ठेवून गंभीरपणे अजय म्हणाला-"लवकरच आपली लग्ने ही होतील. मग असं स्वच्छंदपणे हिंडता-फिरता पण यायचं नाही. त्यापूर्वीच आपण असं काही काम करू या की त्यामुळे कोणाचा तरी काही फायदा होईल."

त्यांना प्रसाद देण्यासाठी आलेल्या मंदिराच्या पुजाऱ्याने त्यांची सर्व बोलणी ऐकली.तो त्यांना म्हणाला–"ज्या तलवारीचा उपयोग केला जात नाही व ज्या बुद्धीचा वापर केला जात नाही, त्यांना काळाच्या ओघात गंज लागतो. आता महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे काम कोणतं करावं? नि:स्वार्थपणे केलेली कोणती ही सेवा ही महत्त्वाची असतेच. आसपासच्या जंगलात एक वाघ मोकाटपणे हिंडतो आहे. तो शेळ्या नि बकऱ्यांना उचलून घेऊन जातो. तुम्ही तिघांनी मिळून त्या वाघाला ठार केलंत तर गावाचं कल्याण होईल."

"वाघाला मारणं तर आमच्या हातचा मळ! त्याला काही मोठ्या साहसाची आवश्यकता नाही. मोठ्या राक्षसाला ही आम्ही धूळ चारू!" असे मुक्त कंठाने म्हणून तिघे ही तिथून निघाले.

दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटे तिघे जण जंगलात पोचले. दुपार पर्यंत तिघांनी जंगलात वाघाला शोधायचा प्रयत्न केला. पण व्यर्थ. ते निराश झाले. जंगलात जी फळं मिळाली, ती खाल्ली. ओढ्यावर पाणी पीत असताना एक करुण स्वर त्यांच्या कानी पडला. हा आवाज़ डोंगरावरील एका गुहेतून येत होता. कोणी तरी महान संकटात सापडल्याचं स्पष्ट दिसत होतं.

तिघांना वाटलं, या वेळी वाघाला शेळी-बकरी नाही, माणूसच खायला मिळालेला दिसतोय. तिघे ही तिकडे पळत जाऊ लागले. ते जेव्हा गुहे पाशी पोचले तेव्हा तेथून भयानक मोठा-थोरला साप फूत्कार करीत बाहेर आला. तिघांनी आपल्या तरवारींनी सापाची खांडोळी करून टाकली.

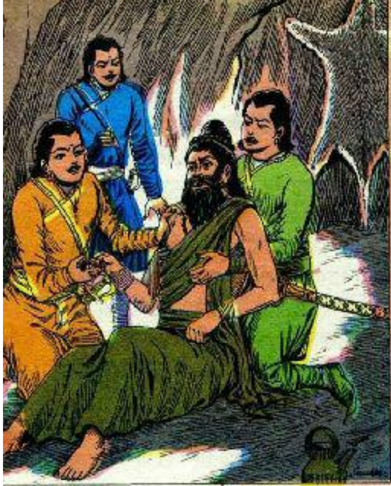
आता त्यांना गुंफेतून एका माणसाचं कण्हणं ऐकू येऊ लागलं. तिघेही आत शिरले. त्यांना दिसलं की एक मध्यम वयाचा साधु मृत्यूशी झगडत आहे.

जय म्हणाला–"आपल्याला तर माहीतच नव्हतं की गावाच्या सरहद्दीवर या डोंगरी गुहेत एक साधू पण रहात आहे."

मरणासन्न अवस्थेत असलेला साधु त्यांना म्हणाला–"लोभामुळे मी हिमालय पर्वत सोडून इकडे आलो. मी साधु असलो तरी सांसारिक सुखोपभोगाची मला इच्छा झाली. आपल्या गुरूच्या तीन महिमावान अंगठ्या मी चोरून आणल्या. या कालसर्पाने मला डंख मारला. मरणापूर्वी त्या तीन अंगठ्या मी तुमच्या स्वाधीन करतो. यातील एकीत लाल हिरा जडवलेला आहे. ही बोटात घातली की समयानुसार चांगले विचार मनात उत्पन्न होतात. दुसऱ्या अंगठीत हिरव्या रंगाचा खडा जडवलेला आहे. ही अंगठी घातली की ते विचार केव्हा नि कसे फलद्रूप होतील नि कशा रीतीने सफलता प्राप्त होईल हे लक्षात येते. तिसऱ्या अंगठीत निळा खडा बसवलेला आहे. तिच्या प्रभावाने सर्व अंगीकृत कामात यश मिळेल. तुम्ही तिघे जण आहात. एकेकाने एकेक अंगठी घ्या. लाल खड्याची अंगठी जयला, हिरव्याची विजयला आणि निळ्या खड्याची अंगठी अजयला देऊन साधूने प्राण सोडले.

जे काही घडलं त्याचं तिघांना ही आश्चर्य वाटलं. ते विचार करू लागले–हे सगळं खरं असेल काय?

त्यांनी डोंगरातून चन्दनाची लाकडं गोळा केली आणि साधूचा दाह-संस्कार केला.

त्या रात्री तिघांना ही झोप आली नाही. प्रत्येकाला वाटलं की या अंगठ्या देशाच्या राजाजवळ असल्या तर देशाचे कल्याण होईल. आपल्या जवळ असल्या तर त्यांचा काय उपयोग? जर घरातल्या लोकांना हे समजलं तर ते या अंगठ्या राजाला देऊ देणार नाहीत. अंगठ्यांचा खरा अधिकारी राजाच आहे—असा त्यांनी निर्णय घेतला. ते सुप्रभाती उठले आणि घोड्यांवर बसून राजाला अंगठ्या समर्पण करण्यासाठी राजधानीकडे निघाले.

सर्वप्रथम जय राजाला भेटला नि म्हणाला—"महाराज, माझ्या जवळ एक अद्भुत महिमामयी अंगठी आहे. आपल्या देशाच्या उन्नतीसाठी जे उच्च विचार मनात आले पाहिजेत, ते आपल्या डोक्यात येतील. माझ्यासारख्या सामान्य नागरिकाजवळ ही अंगठी असण्यापेक्षा ती आपल्या जवळ असली तर जनतेचे कल्याण होईल. म्हणून ही अंगठी आपल्याला समर्पण करण्यात मला मोठा आनंद होत आहे."

"तू मला एवढं मूल्यवान बक्षिस दिलंस याबद्दल मला खूप आनंद वाटत आहे. तू काही दिवस पाहुणा म्हणून इथं रहावंस अशी माझी इच्छा आहे." राजा म्हणाला.

थोड्या वेळाने विजय तेथे आला आणि राजाला हिरव्या खड्याची अंगठी देत म्हणाला—"महाराज, या अंगठीचा महिमा असा आहे की आपल्या मनात जे विचार येतील, त्यांची अंमलबजावणी कशी करावी हे आपल्याला झटकन समजेल. या कार्यवाहीचे जे सुपरिणाम होतील, त्यामुळे प्रजेचे हित होईल."

आपल्याकडे काही दिवस पाहुणा म्हणून राहण्याचा राजाने विजयला ही आग्रह केला.

एवढ्यात अजय पण तिथे आला. निळ्या रंगाचा खडा असलेली अंगठी त्याने राजाला दिली आणि म्हणाला—"राजन्, ही अद्भुत अंगठी मी आपणास अर्पण करीत आहे. लोक-कल्याणाच्या ज्या योजना आपल्या मनात उत्पन्न होतील, त्यांची अंमलबजावणी सहज करण्याची शक्ति ही अंगठी आपणात निर्माण करील."

राजाला वाटलं ही अंगठी अन्य दोन अंगठ्यांहून अधिक महिमाशाली आहे. अजयने ही आपल्या महालात अतिथि म्हणून रहावे अशी आपली इच्छा राजाने प्रकट केली.

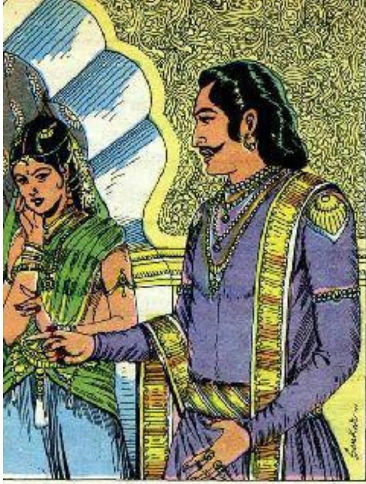
अवंती राजाची एकुलती एक मुलगी होती. राजा तिच्या लग्नाच्या प्रयत्नात होता. विवाहानंतर जावयाचा राज्याभिषेक करून त्याला राजा बनवावं असा राजाचा विचार होता. पण राजकुमारीला कोणत्याही राज्याचा राजकुमार पसंत पडत नव्हता.

राजा एकाद्या राजकुमाराबाबत जेव्हा तिच्याशी बोले, तेव्हा ती म्हणे—"माझ्या पेक्षा आपल्या राज्याचा मोह त्याच्या मनात अधिक आहे असं मला वाटतंय. त्याला माझा लोभ नाही, राज्याचा आहे! माझ्यावर ज्याचे प्रेम नाही, त्याच्याशी लग्न व्हावे असं मला नाही वाटत. आपल्या प्रजेवर त्याचे प्रेम असले पाहिजे. प्रजेचं कल्याण त्याच्या ध्यानी-मनी प्रथम असलं पाहिजे. अशा राजकुमाराशीच मी लग्न करीन." असं काही तरी अस्पष्ट बोलून ती लग्नाचा विषय टाळी.

त्या दिवशी संध्याकाळी राजा राजकुमारीकडे गेला. तिन्ही अंगठ्या तो आपल्या बरोबर घेऊन गेला होता. राजकुमारीला अंगठ्या दाखवून त्यांचा महिमा राजाने कथन केला. राजा म्हणाला—"बेटा, हे तिन्ही युवक एकाहून एक सुंदर आहेत, बुद्धिशाली आहेत. साहसी आहेत. यांनीच मला अंगठ्या अर्पण केल्या."

"आपल्या राजोद्यानात हिंडताना मी या तिघांना अगोदरच पाहिलं आहे." अवंती म्हणाली.

"ते तिघे ही मोठे उमदे तरूण आहेत. आपल्या राज्याचं कल्याण व्हावं अशी त्यांची इच्छा आहे. त्यांनी दिलेल्या अंगठ्या त्यांना परत द्याव्यात असं मला वाटतं. त्यांच्या पैकी कोणाला तू पसंत करून त्याच्याशी लग्न केलंस तर माझ्या मनाला शांति लाभेल।" राजाने आपला मानस सांगितला.

अवंती म्हणाली–"पण यासाठी त्यांचे विचार ही मला जाणन घ्यायला नकोत कां?"

राजकुमारी विवाहाला तयार आहे हे जाणून संतुष्ट होऊन राजा मुलीला म्हणाला–"प्रथम तू आपला विचार सांग. त्या तिघांपैकी कोणाशी लग्न करण्याची तुझी इच्छा आहे?"

लाजून मान खाली घालून अवंती म्हणाली–"पिताजी, आपण तर या अंगठ्या परत देणार आहात. मला वाटतं लाल खड्याची अंगठीवाल्या जयशी माझा विवाह व्हावा."

राजाने यावर काही प्रश्न केला नाही. मुलीच्या लग्नाची कठिण समस्या सुटत आहे याबाबत त्याला संतोष वाटला. त्याने आपल्या मुलीचा विवाह जयशी केला नि त्याला राजा बनवले.

अनंग देशचा राजा बनल्यावर जयने विजयला मंत्री-पद दिले आणि अजयला सेनापति-पद बहाल केले.

एवढी गोष्ट सांगून झाल्यावर वेताळ विक्रमादित्याला म्हणाला–"राजा, राजकुमारीने जयला आपला पति म्हणून निवडले हा तिचा अविवेकच नाही का? ती बोलते तर अशी की जणू माणूस पाहून त्याच्या स्वभावाची पारख करू शकते. अनेक राजकुमारांचे खरे प्रेम तिच्यावर नाही, राज्यावर आहे हे ती समजते. म्हणून त्यांच्यापैकी कोणाशी लग्न करणे तिला इष्ट वाटले नाही. मग आता तूच सांग जयशी विवाह करायला ती कशी तयार झाली? जयची दृष्टि तिच्या राज्यावर नाही हे तिने कसे ताडले? जयच्या मनात ही राजसिंहासनाचे आकर्षण कशावरून नाही? तिघांपैकी कोणा एकाशी लग्न करावयाचे असेल, तर तिने अजयशी लग्न करणे अधिक योग्य नाही का? कारण त्याच्याजवळ सर्व इच्छांची पूर्ति करणारी महिमावान अंगठी आहे. माहीत असून ही माझ्या या प्रश्नांची उत्तरे तू दिली नाहीस तर तुझे शिर धडावर राहणार नाही."

राजा विक्रमादित्याने उत्तर दिले–"साधूने तिघांना जेव्हा अंगठ्या दिल्या, तेव्हा तिघांना ही वाटलं की या अंगठ्या राजाला समर्पण कराव्यात, कारण त्यात राज्याचं कल्याण आहे. यावरून हे स्पष्ट होते की तिघेही निःस्वार्थी आहेत. कोणाला ही संपत्तीचा मोह व राज्याची आकांक्षा नाही. ही गोष्ट राजकुमारीच्या लक्षात यायला वेळ लागला नाही. ती जेव्हां या अंगठ्यांबद्दल विचार करू लागली तेव्हा तिच्या लक्षात आले की हिरव्या खड्याची अंगठी डोक्यात येणाऱ्या विचारांची कार्यवाही कशी करावी याचा मार्ग दाखविते, तर निळ्या खड्याची अंगठी ते विचार प्रत्यक्षात आणण्याची शक्ति प्रदान करते. ज्यामुळे राज्याचे कल्याण होईल असे विचार मनात आणण्याची शक्ति केवळ लाल रंगाच्या खड्याच्या अंगठीतच आहे. याचा अर्थ असा की बाकीच्या दोन अंगठ्यांचा प्रेरणा-स्रोत लाल खड्याच्या अंगठीतच आहे. आणि ती अंगठी त्याच्या जवळ आहे. म्हणून अवंतीने जयलाच पसंत केले, नि त्याच्याशी विवाह केला. उत्पन्न होणाऱ्या विचारांची अंमलबजावणी करण्याची योग्यता विजयच्या अंगठीत आहे म्हणून जयने त्याला मंत्री-पद दिले. आणि आपले विचार प्रत्यक्षात आणण्याची ताकत असणाऱ्या अजयला त्याने सेनापति-पद दिले. म्हणून राजकुमारीला अविवेकी म्हणणं तर्कसंगत होणार नाही. तिची बुद्धि फार कुशाग्र आहे असंच म्हटलं पाहिजे. आपल्या निर्णयाने तिने हे सिद्ध करून दाखवले."

राजाचा मौन-भंग करण्यात वेताळ सफल झाला. तो प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाच्या फांदीवर पुन्हा जाऊन बसला.

आधार-विशालची एक कथा

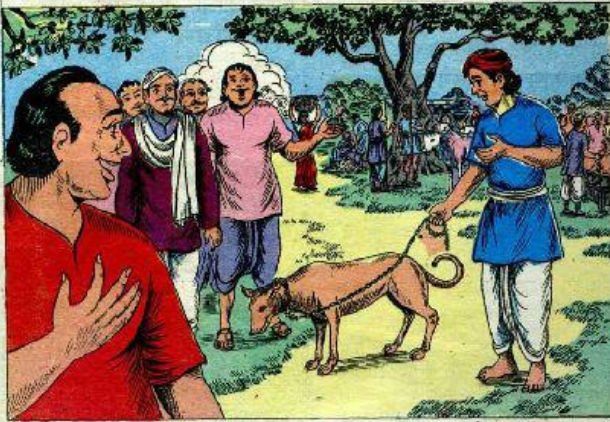
आज्ञाधारक कुत्रा

हेलापुरीच्या बाजारात एक माणूस आपला कुत्रा विकायला घेऊन आला होता. भोवती जमलेल्या गर्दीस अुद्देशून तो कुत्र्याचे गुणवर्णन करू लागला. "हा कुत्रा आपण म्हणाल ते ऐकतो; सांगितलेलं काम बिनचूक करतो. मग ते किती का अवघड असेना!"

गर्दीतल्या एकाने विचारले. "अरे, कुत्रा सर्व काही ऐकून त्याप्रमाणे करतो; काम अवघड असलं तरी फत्ते करतो; म्हणजे हा कुत्रा तर खूपच चांगला असला पाहिजे. मग विकायला का काढलास तू?"

यावर तो विक्रेता सांगू लालागला. "अहो काय सांगू! काल रात्री माझ्या घरात चोर शिरले. या कुत्र्यानं त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे सारं काही केलं. त्यांची सगळी कामं केली. मला अन् बायकोला ते चोर खांबाशी बांधत असताना जराही न भुंकता हा गप्प राहिला. यानं त्यांच्या कामात इतकी मदत केली, की तोंडात कंदील धरून, घरात जिथं जिथं काही मूल्यवान सामान होतं, त्या साऱ्या जागा चोरांना दाखवल्या! त्या चोरांचा मदतनीस बनून माझं घर लुटणं यानं फार सोपं करून दिलं, अन् मला पार धुळीला मिळवलं!" हे सारं सांगताना तो कुत्र्याकडे दातओठ खाअून बघत होता!

त्याचे बोलणे ऐकून जमलेले सारेजण खदाखदा हसू लागले.

चांदोबा पुरवणी-६२

भारतातील पशु-पक्षी

कलाकार अस्वल

स्वभावाने आळशी असणाऱ्या अस्वल या प्राण्याची खास खूण म्हणजे त्याच्या छातीवरील 'व्ही' आकाराची पांढरी खूण. भारतात अस्वले जागोजागी सापडतात. खडकाळ जंगले व बने ही अस्वलांची खास आश्रयस्थाने होत. अस्वले सुलभतेने पकडली जातात आणि त्यांना शिक्षण देणेही सोपे असते. दरवेशी जी अस्वले दारोदार नेअून नाचवतात ती याच प्रकारातील होत. भारतातील सर्कशीत 'अस्वलाचा नाच' हा एक खास लोकप्रिय भाग असतो. त्याच्या शरीरावर अगदी दाट असे केस असूनही जळत्या चक्रातून ते जेंव्हा अुडी मारते, तेंव्हा या केसांवर कसलाही परिणाम होत नाही.

अस्वल लांबीला साधारणतः १४० सें. मी. इतके असते. माणसाप्रमाणे अस्वलही अुभे राहू शकते. अुभ्या अस्वलाची अुंची ६५ ते ८५ सें. मी. इतकी असू शकते. त्याचे पाय अगदी माणसाच्या पायांसारखेच असतात. त्याचा रंग भुरकट काळा असतो.

दिवसाच्या वेळात एकाद्या गोलाकार दगडाच्या आडोशाला पडून रहाणे त्यांना आवडते. अन् गुहेत तर ती झोपून जातात. अस्वलांना मध फार आवडतो. ताडीच्या मडक्यांपर्यन्त पोचण्यासाठी ती झाडांवरही चढतात अन् ताडी पिअून तर्र होतात. जंगलात रहाणारी माणसे अशा तर्र झालेल्या अस्वलांच्या गोष्टी एकमेकांना ऐकवून आनन्दित होतात.

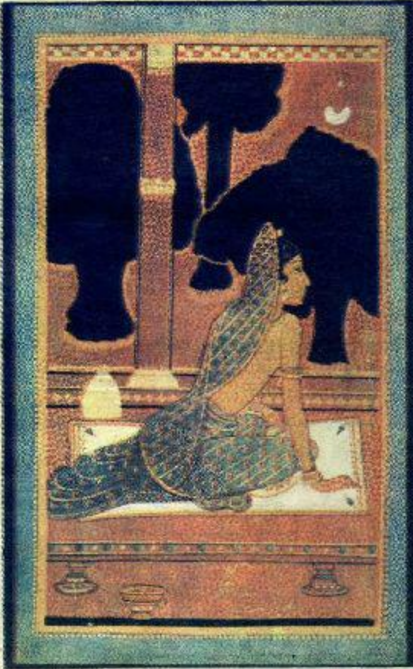
त्यांची दृष्टी आणि श्रवणशक्ती कमजोर असली, तरी त्यांची घ्राणेन्द्रिये फारच तीक्ष्ण असतात. एकादा माणूस आपणाकडे येत आहे की जवळ पोचला आहे, हे अस्वले खूपच दुरून ओळखू शकतात.

हिमालयांतली काळी भुरकी अस्वले ही या अस्वलांचीच चुलत किंवा मामे भावंडे होत.

नन्दलाल बोस

भारतातील आधुनिक कलेबद्दल आपण विचार करतो, तेव्हा प्रथमतः श्री. नंदलाल बोस यांचेच नाव आठवते. ते एक अभिजात कलाकार असून त्यांची ही मौलिकता अद्भुत व अद्वितीय आहे. इतकेच नव्हे, तर अन्य कलाकारांना त्यांच्या कलासाधनेत त्यांची अनमोल अशी मदत मिळाली आहे. त्यांचे शिष्यत्व स्वीकारून त्यांनीही कलेच्या क्षेत्रात कमाल करून दाखवली आहे.

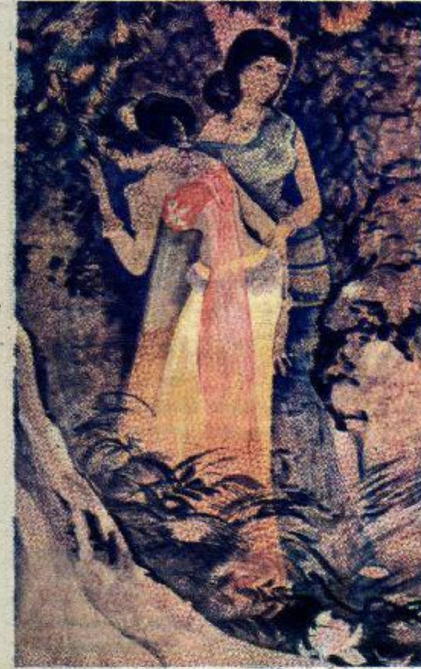
नंदलाल यांचा जन्म सन १८८० मधे झाला. अवनीन्द्रनाथ टागोर हे त्यावेळी कलेच्या क्षेत्रात रुचि असणाऱ्या युवकांना मार्गदर्शन करत असत. त्यांची ही पाठशाळा कलकत्यास होती. नंदलाल बोस हे एक फारच सुयोग्य शिष्य आहेत असे त्यांना आढळून आले.

त्या काळात रवीन्द्रनाथ टागोर हे निसर्गाच्या सन्निध्यात एक विद्यापीठ स्थापन करण्याचे स्वप्न पहात होते, पूर्ण करू पहात होते. ते त्यांचे स्वप्न 'शान्तिनिकेतन'च्या स्वरूपात साकार झाले. १९१४ मधे श्री. नन्दलाल या संस्थेत सामील झाले. त्यांनी लवकरच 'कलाभवन'चा भार आपल्या शिरावर घेतला. 'कलाभवना' द्वारे कलेला प्रोत्साहन दिले जात असे, अन् कलेचे बारकावे शिकवले जात असत. नंदलाल बोस तनमनधनाने 'कलाभवना'च्या सेवेस लागले. त्यांनी स्वतःला भवनाच्या वृद्धीस वाहून घेतले.

नंदलाल बोस यांच्या कलात्मक चित्रकारीमुळे त्यांचे शिष्य प्रेरित झाले. टीकाकार व अन्य कलाप्रेमींना त्यांच्या अभिव्यक्तीत एक निराळेच वळण दिसून आले. त्यात भारतीयतेची अलौकिकता होती. नंदलालांनी तीन सिद्धान्तांवर जोर दिला. कलाकाराला हे सिद्धान्त अनुसरणे आवश्यक आहे. पहिला निसर्गाचे लक्षपूर्वक अवलोकन करणे; दुसरा-आपली संस्कृति पूर्णतः समजून घेणे; आणि तिसरा-अगदी अभिजात अशी परिक्षण शक्ती.

नंदलालांच्या सर्व कलात्मक कृतीत हे तीन सिद्धान्त पूर्णांशाने दिसून येतात. निसर्गाच्या विभिन्न कोनांचा विचार करून त्यांनी जी रेखाचित्रे काढलीत-मग ती झाडे असोत, फुले असोत, प्राणी असोत किंवा पक्षी असोत-त्या सर्वात अंतर्निहित तत्त्वे त्यांनी शोधून काढली असल्याचे आपल्याला स्पष्ट दिसून येते.

याशिवाय, त्यांनी भारतीय संप्रदायांचा सखोल अभ्यास केला. त्यांचे हे अध्ययन सृजनात्मक असे. त्यामुळेच मोठ्या अद्भुत पद्धतीने त्यांनी ते पुन्हा प्रस्तुत केले. उदाहरणार्थ अजिंठ्याची कला.

निसर्ग व आपले परंपरागत संप्रदाय प्रस्तुत करण्यात त्यांनी मौलिकतेची पराकाष्ठा केली आहे. 'त्यांनी त्यांचे पुन्हा सृजन केले' असे म्हटले, तर ती अतिशयोक्ती ठरणार नाही. कला म्हणजे त्यांचे साधन नव्हते, धंदा नव्हता; तर ती त्यांची योगिक साधनाच होती! ज्या वस्तूचे त्यांनी चित्रीकरण केले किंवा जो विचार ते चित्रीकरणाद्वारे व्यक्त करू इच्छित होते, त्याच्याशी त्यांनी परिपूर्णपणे तादात्म्य स्थापित केले.

१९६६ मधे मृत्यु होण्यापूर्वी त्यांनी अगणित पारितोषिके मिळवली. परंतु ते कधी त्याच्या ओघात वाहून गेले नाहीत. शेवटपर्यन्त त्यांचे व्यक्तिमत्व साधेच राहिले, अन् आपल्या कलेबद्दलची त्यांची निष्ठाही स्थिरच राहिली.

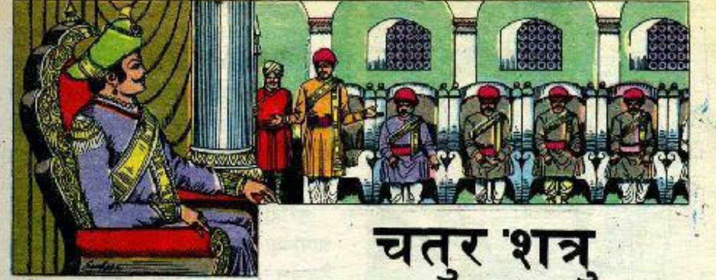
त्यांनी स्वतःला कलेसाठी वाहून घेतले होते. आपल्या आधुनिक कलाकारांवर त्यांची अमिट अशी छाप आहे.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. अुटकमंडला 'थंड हवेच्या ठिकाणांची राणी' म्हटले जाते. त्याचे वर्तमान नाव काय?
२. मुलांसाठी लिहिले गेलेले पहिले नाटक कोणते? ते कोणी लिहिले?
३. एका विशिष्ट प्रकारच्या भरीव धातुसाठी कर्नाटक प्रसिद्ध आहे. त्याचे नाव काय?
४. सर रोजर बॅनिस्टर हे सुप्रसिद्ध ॲथलीट होते. कोणत्या प्रकारच्या ॲथलेटिक्स साठी ही प्रसिद्धी आहे?
५. 'चारमिनार' पहाण्यासाठी तुम्हाला कोठे जावे लागेल?
६. किती कागदांचा एक दस्ता? किती दस्त्यांचे एक रीम. रिमातील कागदांची संख्या बदलू शकते का?
७. लंडनमधे झालेल्या तीन्ही गोलमेज परिषदात दोन भारतीयांनी भाग घेतला. त्या परिषदेत स्वातन्त्र्याबद्दल चर्चा झाली होती. भाग घेणारे हे दोन सभासद कोण?
८. बॅक्टेरियापासून अुत्पन्न होणाऱ्या रोगांचा शोध कोणी लावला?
९. भारताचे आर्थिक वर्ष १ एप्रिलपासून सुरू होते. ब्रिटनमधे ते केंव्हा सुरू होते?
१०. टी. व्ही. सीरियल 'मालगुडी डेज' ही एका प्रसिद्ध कादम्बरीवर आधारित आहे. कादंबरीचे व त्या लेखकाचे नाव काय?
११. 'किवी' पक्षी कोणत्या देशात आढळतो?
१२. मयूरसिंहासन कोणासाठी बनवले गेले होते?
१३. चार मूलभूत हक्क कोणते?
१४. १८८५ त मुंबईत झालेल्या इंडियन नॅशनल कॉंग्रेसचे अध्यक्ष कोण होते?

उत्तर

१. अुदकमंडलम.
२. पीटर पॅन. जेम्स बॅरिकने हे नाटक १९०४ मधे लिहिले.
३. बिद्रिवेर. अुत्तर कर्नाटकमधील बीदरहून हा धातु येतो. काळ्या भरीव धातूवर चांदीचा मुलामा असणे हे त्याचे वैशिष्ट्य.
४. १९५४, मे ४ रोजी चार मिनिटांच्या आत १ मैल अंतर पळणारे ते पहिले व्यक्ति होत.
५. आंध्र प्रदेशाची राजधानी हैद्राबाद येथे.
६. २४ कागद. वीस दस्ते. हल्ली रीम वजनाने ठरवावे लागते. त्यामुळे त्यातील कागदांची संख्या कमी-अधिक होअू शकते.
७. तेज बहादुर सप्रू आणि बॅ. एम्. आर्. जयकर.
८. फ्रान्समधील केमिस्ट लुई पाश्चर.
९. ॲप्रिल ६.
१०. स्वामी ॲण्ड हिज फ्रेण्डस्-लेखक: आर. के. नारायण.
११. न्यूझीलंड.
१२. मोगल् बादशाहा शाहाजहानसाठी.
१३. बोलण्याचे स्वातन्त्र्य, पूजेचे स्वातन्त्र्य, नैसर्गिक गरजा व भयापासून मुक्तता.
१४. डब्ल्यू. सी. बॅनर्जी.

चतुर शत्रु

विशालपुर गावात दोन प्रमुख व्यक्ति होत्या. एकाचे नाव भूषण व दुसऱ्याचे रोहित. भूषण हा शेतकरी असून त्याच्याजवळ शरीरिक बळ अधिक होते, तर रोहित हा व्यापारी असून त्याच्याजवळ धन अधिक होते. दोघात कट्टर शत्रुत्व होते. त्यामुळे दोघेही एकमेकांचे अुणे दाखवण्याची संधी शोधत रहात.

सर्वजण त्यांच्याशी नेहमीच गोड बोलत अन् नम्रतेने वागत. भूषण व रोहित या दोघांनाही वाटे की सर्वजण आपल्याच मुठीत असावेत.

रमण हा विशालपुरचा नावापुरताच पाटील होता. एकाद्या मुख्य विषयावर निर्णय घ्यायचा असेल तर भूषण आणि रोहित यांच्या परवानगीशिवाय घ्यायचं धाडस तो करूच शकत नसे.

अशातच एकदा शेतीपद्धतीत काही सुधारणा करून जास्त अुत्पादन मिळवायच्या दृष्टीने एक योजना आखून तेथील राजाने या बाबत विचारविनिमय करण्यासाठी गावोगावचे अधिकारी बोलावून घेतले. पण त्या सर्वजणात 'मला यासाठी गाववाल्यांशी चर्चा करायला हवी' असे म्हणणारा एक रमणच निघाला!

राजा रमणला म्हणाला, "अरे, गावच्या कल्याणासाठीच मी हे काम हाती घेतलंय अनं तूच एकटा असं म्हणतोयस की गाववाल्यांशी बोलायला हवं?"

रमण अुत्तरला "महाराज, आमच्या गावात रोहितला विचारल्याशिवाय कुणाला कसला व्यापार करायचा हक्क नाहीय. तेंव्हा हे खत आपणाला रोहित द्वाराच विकावं लागेल. पण शेतकरी भूषण व रोहित यांच्यात तर कट्टर शत्रुत्व आहे, म्हणूनच त्यांच्या अनुमतीशिवाय गावात खत येणं अशक्य

प्रसाद खांबेटे

आहे.

पण महाराज, तसे ते दोघंही मोठे चतुर आहेत. चुकूनही ते कधी कुठला अपराध करत नाहीत."

बाकीच्या सगळ्या ग्रामाधिकाऱ्यांना परत पाठवून राजाने एकट्या रमणलाच तेथे थांबायला सांगितले. पण इतक्यात मन्त्री तिथे येऊन राजाला सांगू लागला की, "महाराज, आपल्या दूतांकडून बातमी मिळालीय की आपल्या जवळचा राजा माधवसेन याची जनता क्रुद्ध झालेली असून लवकरच तिथे बंडाळी माजणार आहे. त्या राज्यावर हल्ला करायला यासारखी छान संधी मिळायची नाही."

"माधवसेनची गोष्ट सोडा हो. पूर्वेकडील चन्द्रगुप्त जर अजून तसाच चांगला मजबूत असेल, तर आपण माधवसेनवर हल्ला करायला गेल्याबरोबर तो आपल्यावर हल्ला करील. मग आपल्या सैन्याला या दोन्ही आघाड्या येतील का संभाळता?" राजा गंभीरतेने म्हणाला.

तरीही मन्त्री म्हणाला. " महाराज! आपल्या विदुषकाने दोन दूत शिकवून ठेवलेत. एकाला त्यानं माधवसेनकडे पाठवलंय अन् दुसऱ्याला चन्द्रगुप्तकडे. ते दोघंही वेळोवेळी या दोघांचे एकमेकाविरूद्ध कान भरायचं काम करत आहेत. त्यामुळे आत्ता आपण जर माधवसेनला हरवलंत, तर चन्द्रगुप्त भलताच खूश होईल!"

इतक्यात तिथेच अुभा असलेला रमण मधेच म्हणाला. "महाराज, आपला हा विदुषक तर मोठाच हुशार दिसतोय! त्यानं जर आमच्या विशालपुरच्या भूषण आणि रोहित यांच्यात वैमनस्य आणून दोघांना झगडा करायला लावला तर माझीही अडचण दूर होईल."

राजाने ताबडतोब विदुषकाला बोलावून घेतले. रमणने विदुषकाला आपली समस्या स्पष्ट करून सांगितली. विदुषकाने ती ऐकून विचारले. "भूषण आणि रोहित यांच्यासारखी दोन माणसं गावात असूनही तुम्ही गावपाटील कसे काय बनू शकलात? त्यांनीच पाटील बनायचा प्रयत्न कसा केला नाही?"

"हं! दोघंही तुल्यबल आहेत. आपसात झगडण्यामुळे आपलं नुकसान होईल, हे दोघंही खूप समजून आहेत. त्यामुळे जो कोणी पाटील बनेल, त्याची स्थिति नेहमी नाजुकच बनेल. ही परिस्थिती दोघंही ओळखून आहेत. म्हणूनच त्यांनी तिसऱ्याच माणसाला त्या गादीवर बसवलंय." रमणे म्हणाला.

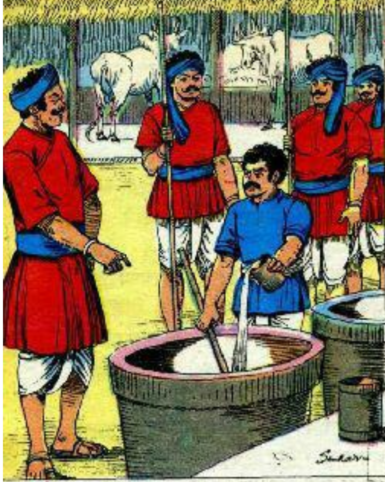
"पण शेतकरी आणि व्यापारी असे दोघंही जर एकाच गावात रहात आहेत, तर एकमेकांच्या आधाराशिवाय राहूच कसे शकतात?" विदुषकाने पुन्हा शंका प्रदर्शित केली.

रमण अुत्तरला, "भूषणला ज्या वस्तुंची गरज लागते, त्या तो इतरांच्या द्वारा रोहितकडून खरीदतो. रोहितही तसंच करतो. पण कोणत्याही परिस्थितीत ते दोघं एकमेकांशी काही बोलत नाहीत."

"म्हणजे दोघं एकमेकांचे शत्रु असूनही, कसं जगावं हे दोघंही अुत्तम जाणतात तर! असल्या माणसांना दक्ष आणि चतुर अशा व्यक्तीच्या चालीनंच नामोहरम करता येईल. मी अशी दोन चतुर अन् प्रशिक्षित माणसं तुमच्याकडे पाठवतो." विदुषकाने अुपाय सुचवला.

नन्तर विदुषकाच्या योजनेप्रमाणे शंकर भूषणकडे गेला आणि गोपाल रोहितकडे. दोघेही आपापल्या कामात वस्ताद होते. ते रोज भूषणविरूद्ध रोहितचे व रोहितविरूद्ध भूषणचे कान भरू लागले. ते एकमेकांविरुद्ध नित्यनवीन खोट्या तक्रारी सांगू लागले. भूषण व रोहित एकमेकांविरुद्ध कागाळ्या ऐकून दातओठ तर खात, पण त्यांच्यात प्रत्यक्ष भांडण असे झालेच नाही!

असाच एक महिना निघून गेला अन् शंकर व गोपाळ गुप्तपणे एकमेकांना भेटले. ते आपसात बोलू लागले. "अरे, मला तर असं वाटतंय की या दोघांचा आपल्या सांगण्यावर खरा विश्वासच बसलेला नाहीये. आता आपल्याला यापेक्षाही सक्षम अशी काही योजना आखायला हवी अन् त्याबरोबरच साक्षीदारही मिळवायला हवेत; म्हणजे तरी त्यांचं आपापसात प्रत्यक्ष भांडण जुंपेल."

या योजनेप्रमाणे एक दिवशी शंकर भूषणला म्हणाला, "अहो, तुमची गुरं बघून रोहित मनोमन तुमचा हेवा करतो. तो त्यांना वीष चारून त्यांचा निकाल लावायच्या विचारात आहे."

शंकरने ज्या माणसाची या कामावर योजना केली होती, तो विषासकट पकडला गेला. भूषणने त्याला रागावून, धमकी देऊन विचारले, तेंव्हा त्याने-आपण रोहितचा माणूस असून, त्यानेच हे काम आपल्यावर सोपवल्याचे सांगितले.

त्याच सुमारास गोपाळने निवडलेला माणूस रोहितकडे चोरी करताना सापडला व त्यानेही रोहितला सांगितले की–भूषणच्या आज्ञेवरून आपण ही चोरी करत होतो.

तरीही आश्चर्य असे की भूषण व रोहित यांनी आपण पकडलेली माणसे पाटलाच्या हवाली तर केली, पण त्याच्याकडे एकमेकांबद्दल जराही तक्रार केली नाही, की एकमेकांचे नावही अुच्चारले नाही. अुलट ते पाटलाला म्हणाले, "आपल्या बचावासाठी काहीच्या काहीच बोलताहेत हे! त्यांच्या बोलण्याकडे मुळीच लक्ष देअू नका. फक्त त्यांना चांगली कडक शिक्षा मात्र करा."

एके दिवशी भूषणने शंकरला समोर बोलावून म्हटले. "मला अशी शंका आहे की, तू रोहितवर जे आरोप करतो आहेस, ते सारे अगदी बिनबुडाचे आहेत! आत्तापर्यन्त तू त्याच्याबद्दल जे जे सांगितलंस, ते सगळं अगदी निखालस खोटं आहे. तेंव्हा एका आठवड्याच्या आत तू काही खरं दाखवलंस तरच तुझी धडगत आहे. नाहीतर तूच माझ्या जनावरांवर विषप्रयोग करायचा प्रयत्न केलास असं पाटलाकडे सांगून, तुझीच मान देईन अडकवून!"

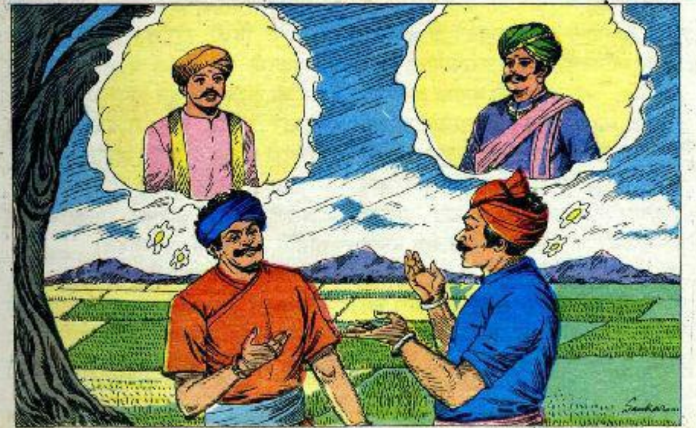
इकडे रोहितनेही गोपाळला अगदी अशीच धमकी दिली.

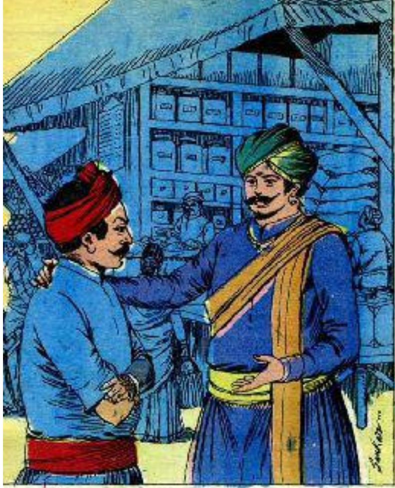
पुन्हा एकदा शंकर व गोपाळ लपूनछपून एकमेकांना भेटले अन् म्हणू लागले, "अरे आपण तर मोठ्या चतुर्यानं जाळं पसरलं. पण आता स्वतःच त्याच अडकायची वेळ आली की! आपल्या खोट्या आरोपांचा काही अुपयोग झाला नाही अन् आपण त्यांना फसवू शकलो नाही. आता एका आठवड्यात आपण काही सत्य अुघड केलं नाही, तर आपलं कारस्थान अुघडं पडेल आणि राजाचीही अुगीच बदनामी होईल. या वेळचा आपला प्रयत्न चांगला भरीव असायला हवा."

या दरम्यान भूषण व रोहित या दोघांनाही पाटलांच्या कडून खताच्या योजनेबद्दल समजले. भूषण सरळ म्हणाला की, "हे खत परस्पर शेतकऱ्यांकडे पोचायला हवं. मी कोणाही व्यापाऱ्याकडून ते घ्यायला तयार नाही." अुलट रोहित पाटलाला म्हणाला की, "ज्याला कुणाला खत हवं असेल, त्यानं ते माझ्याकडूनच खरेदी केलं पाहिजे." दोघांचा अडेलतट्टूपणा सर्वांना कळला. त्याची खूप चर्चाही झाली. आता या दोघांच्या हट्टीपणाचा काय परिणाम होणार इकडे सर्वांचे लक्ष लागून राहिले.

अशातच शंकरला एका गोष्टीचा पत्ता लागला. पाटलाकडून आपल्या व भूषणच्या तंट्याची बातमी पोचण्यापूर्वीच राजाकडे आपला माणूस पाठवायचे रोहितने ठरवले व त्या माणसाने राजाकडे जाअून म्हणायचे होते, "शेतकऱ्यांना खतांची खरोखरच फार गरज आहे. आपण ते खत परस्परच शेतकऱ्याकडे पाठवले, तर छान होईल. या मधे व्यापाऱ्याचं काय काम?"

रोहितला असे वाटले होते की स्वतः

व्यापारी असूनही आपण राजाकडे असे निवेदन केल्याने आपल्याबद्दल राजाचे मत चांगले होईल.

ही बातमी कळताच शंकरने ती भूषणला जाऊन सांगितली. त्याची तारीफ करत भूषण म्हणाला, "फारच चांगली बातमी आणलीस रे. एका व्यापाऱ्यानेच असा प्रस्ताव मांडला तर राजा नक्कीच मानेल. गावचा कोणीही माणूस माझ्या विरोधी चकार शब्द काढू शकणार नसल्याने सगळं खत अगोदर माझ्याकडेच पाठवलं जाईल. ते खत नन्तर मी शेतकऱ्यांना विकीन. यामुळे मलाही व्यापाराचं ज्ञान होईल. आजपर्यंत आपण पैदा केलेलं धान्यच आणून विकत होतो. पण स्वतः कुठला माल खरेदी करून विकला नव्हता. आता या अनुभवाचा अुपयोग करून घेअून मी व्यापार सुरू करीन. व्यापारी शेती करू शकणार नाही. पण शेतकऱ्याला व्यापारी बनणं काही फारसं कठीण नाही."

गोपाळकडून ही गोष्ट रोहितला कळली, त्याने गोपाळची खूप तारीफ करून म्हटले- "तू ही बातमी देअून फार चांगलं केलंस बघ! नाहीतर मी आपला माणूस राजाकडे पाठवला असता, अन् स्वतः आपल्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेतल्यासारखं झालं असतं. अन् नसतं संकट मात्र ओढवून घेतलं असतं."

आता पाटील, शंकर आणि गोपाळ हे तिघेही राजा, मंत्री व विदुषक यांना भेटायला गेले. त्यांनी सगळी हकिकत सांगितली.

ती ऐकून राजा म्हणाला, "हां, आता बोल, मी काय करावं?"

पाटील रमण राजाला म्हणाला, "रोहितला कळवा की राजाच्या आज्ञेप्रमाणेच खताची विक्री होईल. भूषण दुसऱ्या कुणाकरवी खत विकत घेईल. इतकं मात्र खरं, की ते स्वतः होअून आपला गुन्हा कबूल करणार नाहीत. पण राजाज्ञा मोडायचं धाडसही ते करू शकणार नाहीत."

मोठा निश्वास टाकत राजा म्हणाला. "असली माणसं आपसात मिळूनमिसळून राहिली, तर कित्ती छान होईल!

शंकर व गोपाळ विदुषकाला म्हणाले, "आम्हाला याचं मोठं आश्चर्य वाटतंय की आम्ही ज्या ज्या योजना आखल्या त्यांचा त्यांना दरवेळ अगोदरच पत्ता लागत असे .आम्ही एकदाच फक्त खरं बोललो, तेव्हां त्यांनाही ते खरं वाटलं! हे सर्व कळायला त्यांच्याजवळ खरोखरच काही जादू असली पाहिजे.

हे ऐकून विदुषक हसू लागला. तो म्हणाला, "माझ्या आता हे बरोबर लक्षात येतंय. यात जादूबिदू काही नाही. भूषण अन् रोहित या दोघांनाही एकमेकांच्या बुद्धीबद्दल बरोबर अंदाज आहे. शत्रूची बुद्धी मोजणं मोठं कठीण आहे हेही त्यांना माहीत आहे. ज्या गोष्टींची आपण सहज कल्पना करू शकतो, त्या गोष्टी तक्रार म्हणून सांगितल्या, तेंव्हा त्यांनी त्यावर विश्वास नाही ठेवला. पण आपल्या कल्पनेपलीकडील गोष्ट त्यांना कळली, तेंव्हा त्यांनी पटकन विश्वास ठेवला. ते खरोखरच जीवन जगायची कला जाणणारे शत्रु आहेत. अशा लोकांच्या शत्रुत्वामुळे त्यांना आणि आसपासच्या लोकांना लाभच होतो."

विदुषकाचे हे बोलणे ऐकताच राजा एकदम भानावर आला. तो म्हणाला— "म्हणजे याचा अर्थ असा की, आपल्या दूतानं स्वतःच्या कल्पनेनुसार जी बातमी आणलीय, त्यावर आपण विश्वास ठेवलाय अन् आपण माधवसेनवर हल्ला करायचा विचार करत होतो! पण तो केवढा मूर्खपणा झाला असता! या रमणचा बहुधा असाच अभिप्राय असावा की, आपणही आपल्या शेजारच्या राज्याचे शत्रु असूनही तसंच जगायला शिकावं! म्हणूनच तुम्ही मला आपलं आक्रमण थांबवायचा सल्ला दिलात नं?" राजाने पाटलाला विचारले.

रमण विनयाने राजाला म्हणाला. "महाराज, जे शत्रु, शत्रु असूनही जीवन जगणं जाणतात, त्यांच्यात मी अधिकारी म्हणून रहात आहे. मी तसा मन्दबुद्धी आहे. तरीही जीवनाचं हे सत्य मला कळलंय. अशा दोन चतुर शत्रुंमधे राहून कसं जगावं हे जाणणाऱ्या सूक्ष्मग्राही महाराजाच्या बोलण्याला मी विरोध कसा करू?"

भूषण व रोहित यांच्यातल्या शत्रुत्वाच्या कृपेमुळे त्या देशाचा राजा आपल्या शत्रूंच्या मधे राहूनही अनेक वर्षेपर्यन्त सुखशान्तीने राज्य करत राहिला.

पोहण्याची कला न जाणणारे बेडुक

राघवपुर गावातील एका शेतकऱ्याने शेतीच्या कामासाठी सावकाराकडून काही रक्कम कर्जाऊ घेतली. काही वर्षे तो कर्ज परत फेडू शकला नाही. मधून मधून आवश्यकतेनुसार तो आणखी ही रक्कम घेत राहिला. यामुळे मुद्दल व व्याज मिळून खूप मोठी रक्कम झाली. ती परत फेडणे त्याला अशक्य झाले. सावकाराने त्याचे शेत आपल्या ताब्यात घेतले. गावचा सरपंच शेतकऱ्याला काही मदत देऊ शकला नाही, म्हणून त्याने राजाकडे जाऊन तक्रार केली. राजाने सावकाराला बोलवले आणि सुनावणी सुरु झाली.

राजाने शेतकऱ्याला विचारले—"तू जे कर्ज घेतलेस ते सव्याज परत करणे आपले कर्तव्य आहे हे तुला माहीत नाही?"

शेतकरी म्हणाला—"माहीत असून त्याचा काय उपयोग महाराज? बेडकांना पोहता का येत नाही? येतं, पण पाच वर्षांचे झाले तरी आपल्या गावातील बेडकांना पोहता येत नाही."

राजाने हसत मंत्र्याला विचारले—"हा शेतकरी असं असंबद्ध का बोलतो आहे?" शेवटी राजाने सावकाराला त्याची सर्व रक्कम देऊन टाकली.

नंतर राजा शेतकऱ्याला म्हणाला—"तुझ्या गावचे बेडूक जेव्हा पोहू लागतील, तेव्हा सरकारी खजिन्यात रक्कम भरून टाक." असं म्हणून राजाने शेतकऱ्याला घरी रवाना केले.

राजाचं हे बोलणं ऐकून मंत्र्याला मोठं आश्चर्य वाटलं. राजाच्या मनात काय आहे हे मंत्र्याच्या लक्षात आलं नाही. तेव्हां मंत्र्याला समजावीत राजा म्हणाला—"शेतकऱ्याचं म्हणणं असं की गेली पांच वर्षे पाऊस पडला नाही, शेतात काही पिकलंच नाही! पण ते तसं सांगण्या ऐवजी शेतकरी म्हणाला—"गावातील बेडकांना पोहता येत नाही!"

वीर हनुमान

हनुमान अयोध्येहून निघाला. वाटेत तो वाल्मीकीच्या आश्रमात उतरला. मुनिश्रेष्ठ वाल्मीकींना वंदन करून त्याने विचारले—"महामुहिन, रामावर असे संकट का बरे आले? तो तर एक आदर्श राजा आहे."

मंदस्मित करीत वाल्मीकि म्हणाले—"हनुमान, राज्य-कारभार करणं सोपं काम नाही. शंबूक मोठा साधु पुरुष होता. तो निरपराधी होता. उच्च वर्गाच्या मिथ्याभिमानाने अशा तपस्वी व ज्ञानी माणसाचा बळी घेतला. त्यांच्या अहंकार, गर्व व मिथ्याभिमानाला शंबुकाचे प्राण घेतल्यावरच शांति मिळाली. शंबुकाचा वध करणे अन्यायाचे आहे याची रामाला जाणीव होती, पण उच्च-वर्गीयांच्या समाधानासाठी आणि सामाजिक व्यवस्था उत्तम प्रकारे चालावी यासाठी त्याला हे अकार्य करणे भाग पडले. अडाणी व संस्कारहीन लोक जी बडबड करतात त्यांच्या दुष्परिणामांपासून समाजाचे रक्षण करणे हे राजाचे कर्तव्य असते. धोब्याचं बोलणं ऐकून रामाने सीतेला वनात पाठवलं हे तुला ठाऊकच असेल. राम आदर्श राजा आहे. त्याचे काही विशेष आदर्श व सिद्धांत आहेत. त्यांची स्थापना करण्यासाठी रामाने आपले व्यक्तिगत सुख गमावले. पण लक्षात ठेव, रामाचे आदर्श चिरंतन आहेत, ते मानवी जीवनाचे मार्गदर्शक आहेत. तुला याबाबत तिळमात्र शंका नको."

हनुमानाने सीतेचे निवास-स्थान पाहिले.

कुश व लव यांनी आपल्या बाणांनी वृक्षांवर जी चिन्हे अंकित केली होती ती कौतुकाने पाहिली. आश्रमात सीता ज्या मार्गावरून चालत असे, तेथे श्रद्धा-भक्तीने हनुमानाने प्रणाम केला व तो अयोध्येकडे निघाला.

हनुमान उडत अयोध्येला पोचला. राजभवनासमोरील उद्यानात तो खाली उतरला. तेथे कुश व लव निरनिराळ्या विद्या शिकून आपले मनोरंजन करीत होते. त्यांनी आपल्या बाणांनी एक सुरेख महाल बनविला होता. कुश व लव यांनी हनुमानाला पाहिले व एकमेकांकडे मौन संकेत केले. नंतर दोघांनी आपल्या बाणांनी हनुमानाला चारी बाजूंनी वेढले. त्यांना वाटले हा कोणी शत्रु आपल्याकडे आला आहे.

ओरडून लवाने प्रश्न केला—"हे मायावी, तू कोण आहेस?" लवाचे सीतेशी अधिक साम्य होते नि कुशाचं रामाशी. सीता व रामांच्या प्रतिमास्वरूप लव-कुशाकडे हनुमान पहातच राहिला. तो त्यांना म्हणाला—"मी हनुमान आहे. मला रामाला भेटायचंय!"

"आम्ही तुझ्यावर कसा विश्वास ठेवावा? हातात गदा घेतली की थोडाच कोणी हनुमान होतो? तू तर आम्हाला कोणी मायावी वाटतोस." असे म्हणत लवाने हनुमानाच्या दिशेने धनुष्याला बाण लावला.

कुश रामाप्रमाणे शांत स्वभावाचा होता. तो शांततापूर्वक म्हणाला—"तू जोपर्यंत स्वतःला हनुमान सिद्ध करीत नाहीस, तोपर्यंत आम्ही तुला सोडणार नाही. आम्ही तुझ्यावर कसा विश्वास ठेवावा? तूच सांग बरं!"

लव म्हणाला—"तू आपला पराक्रम दाखव. आपले विशाल रूप आम्हाला दाखव."

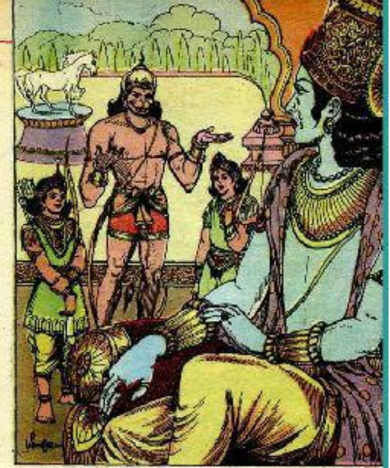
हनुमानाने विशाल रूप धारण केले नि त्या दोघांना आलिंगन दिले. त्यांना आपल्या खांद्यावर बसवून तो आकाशात उडाला. शरयू नदी पार करून त्याने दोघांना आकाशातून अयोध्या नगरी दाखवली. तो खूपच वेगाने चालला होता. तो जणू आकाशाला स्पर्श करीत होता. त्याने तीव्र गतीने आपली शेपुट घुमवली आणि तिची एकाद्या किल्ल्यासारखी रचना केली. कुश व लव यांना आपल्या दंडांवर बसवून तो

म्हणाला—"महिरावणाच्या संहाराच्या वेळी मी राम व लक्ष्मण यांना असेच आपल्या भुजांवर बसविले होते. आणखी ही रामाला मी कित्येक वेळा मदत केलेली आहे." आणि आता हनुमान उडत उडत आकाशातून खाली उतरला.

कुश व लव यांनी हनुमानाला प्रणाम केला. ते हनुमानाला म्हणाले "हनुमान, आपल्या डोळ्यांनी तुझा पराक्रम पाहण्याची आमची फार इच्छा होती. म्हणून आम्ही हे सर्व नाटक केले. आम्हाला क्षमा कर. आता तू हनुमानच आहेस यावर आमचा विश्वास आहे."

हनुमान हसत म्हणाला—"मग तुम्हा दोघांची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी मी खूपच काही केले हे खरं ना?"

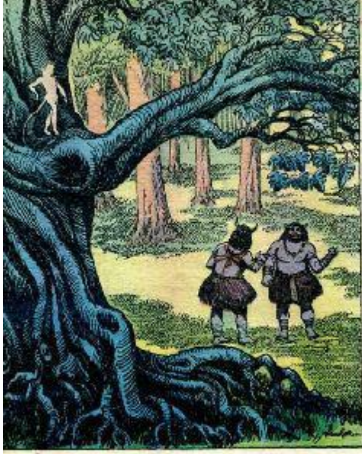
कुश व लव हनुमानाला रामाकडे घेऊन गेले. हनुमानाला पाहताच अतिशय दुःखामुळे रामाच्या डोळ्यांतून अश्रू वाहू लागले. रामापुढे गुडघे टेकून हनुमान म्हणाला—"रामा, एकाद्या सामान्य माणसाप्रमाणे तुझ्या डोळयांतून अश्रू आलेले मला पाहवत नाहीत, राज्यकारभार करणं ही पुष्प-शैया नाही, फारच कठिण काम आहे. राजाला कठोर त्याग करावा लागतो. भविष्य काळात राज्यपालन करावं तर रामा सारखं! म्हणून हे सर्व असं घडलं. तुझे आदर्श चिरस्मरणीय आहेत. तू जे काही करतोस त्यात केवळ परमार्थ असतो. ज्यांची हे समजण्याची योग्यता आहे, त्यांच्या हे लक्षात येईल आणि ते आपल्या जीवनात याचे

अनुकरण करतील." अशा प्रकारे हनुमानाने रामाचे सांत्वन केले.

एक दीर्घ निःश्वास सोडीत राम म्हणाला—"हनुमान, तुला पाहून अन् तुझे विचार जाणून मला थोडी शांति मिळाली. सीतेच्या विरहाने मला किती अपार दुःख झाले हे तू जाणतोसच. याबरोबरच जर अश्वमेध यज्ञ सफल झाला नाही तर तुझा राम जिवंत राहणार नाही. अश्व मणिपुरच्या दिशेने जात असल्याचे समजले. घोड्याचे संरक्षण करण्याची जबाबदारी आता तुझी. म्हणूनच मी तुला आता इथं बोलवलं. घोड्या बरोबर माझे तीन भाऊ ही चालले आहेत. तू पण त्यांच्या बरोबर अस."

रामाच्या आज्ञेचं पालन करण्यासाठी

हनुमानाने गदा आपल्या खांद्यावर चढवली नि तो आकाशात उडाला.

हनुमान आकाश-मार्गाने जात होता. वाटेत दाट जंगलात एक राक्षस व एक राक्षसी विजयोन्मादात नाचताना त्याला दिसले. हे दोन्ही राक्षस खूप प्यायले होते. हनुमानाला संशय आला, म्हणून सूक्ष्म रूप धारण करून तो एका झाडावर जाऊन बसला व हे राक्षस काय करीत आहेत ते पाहू लागला. त्यांनी नाचणं बंद केलं आणि ते त्याच झाडाखाली येऊन एकमेकांशी बोलू लागले. हनुमानाने लक्षपूर्वक त्यांची बोलणी ऐकली.

राक्षसी म्हणाली—"म्हणतात ना, शत्रुरहित होणं बरं नाही? हे सत्य आहे. आपल्याला आता कोणी शत्रूच राहिला नाही. आपण जिवंत राहून आपल्या भाईबंदांचं ऋण चुकवलं हे बरे झालं. करालकंठ, त्या रात्री धोबी बनून किती सुरेख नाटक केलंस तू? तुझ्या आरडा-ओरडीमुळे गल्लीतल्या कोणी आपल्या तोंडातून शब्द काढला नाही."

"शूर्पणखे, तुझे दागिने किती सुंदर दिसत होते नाही त्या दिवशी? काय छान आपलं रूप बदललं होतंस नाही तू!" राक्षसाने उत्तर दिले.

करालकंठ हा शतकंठ रावणाचा भाऊ होय. राम-रावणांच्या युद्धात हा रणभूमीवरून पळून आला. आपला थोरला भाऊ शतकंठ रावणाचा वध करणाऱ्या राम व सीतेचा सूड उगवण्यासाठी धोब्याचा वेष घेऊन हा अयोध्येला आला. रावणाची बहीण शूर्पणखा ही पण जिवंत होती. योगायोगाने राम व सीता यांचा सूड घेण्यासाठी ती ही धोबीण बनून अयोध्येला आली. दोघांची अयोध्येत गाठ पडली.

दोघांना ही खूप भूक लागली होती. एकादा माणूस दिसला तर खाऊन टाकावा अशा विचाराने दोघे ही नगराच्या सरहद्दी वर हिंडत होते. शूर्पणखेने एक तीव्र नेत्र-कटाक्ष टाकून करालकंठाला आपल्या मोहात पाडले आणि त्याला आपल्या बरोबर घेतले. करालकंठाला ही वाटलं की ही बरोबर असली म्हणजे संधि साधून हिला ही खाऊन टाकावं.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर शूर्पणखेने राक्षसाचे रूप धारण केले आणि ती त्याला खाणार एवढ्यात कराल ओरडला—"अरे, तू पण राक्षस आहेस होय?" करालकंठ ही राक्षस बनला. दोघांनी मिळून एक कट रचला आणि त्यानुसार धोबी नि धोबिणीचे रूप घेऊन रामाची निंदा केली, त्याचे चारित्र्य कलंकित केले. आपली योजना फत्ते करून त्यांनी अयोध्या सोडली आणि जंगलात जाऊन राहू लागले.

झाडावर बसलेला हनुमान दोघांचा संवाद लक्षपूर्वक ऐकत होता. "बरं झालं की हनुमान त्या वेळी तिथे नव्हता. तो असता तर त्याने आपल्याला शोधून काढून ठार केलं असतं. तो वानर त्यावेळी एका पर्वतावर तपश्चर्या करीत होता हे आपलं भाग्यच!" मोठ्या आनंदाने करालकंठ बोलत होता.

"त्या हनुमानाबद्दल मुळिच काही बोलू नकोस. त्याचं नाव काढलं की माझ्या तळपायाची आग मस्तकाला जाते!" शूर्पणखा म्हणाली.

"याचा अर्थ तू त्याला भीतेस. दुसरं काय?" कराल कंठ गडगडून हसत म्हणाला.

"त्या माकडाने माझ्या भावाचा सोन्याचा महाल भस्मसात् केला. त्याला भ्यायचंय काय? मला भारी राग येतो त्याचा." असे म्हणत शूर्पणखा आपल्या पाठीवर काही शोधू लागली.

तिच्या पाठीवर भाजल्यामुळे एक डाग पडला होता. जेव्हा लंका जळत होती, तेव्हा एक जळता खांब तिच्या पाठीवर पडला होता. त्यामुळे हा डाग पडला होता. त्या डागाकडे

व्यंगपूर्वक पहात कराल म्हणाला—"हं, म्हणून तुला एवढा राग आला होय? अजून ही दुखत असेल नाही? महाल जळला तर काय बिघडलं? हा डाग तर वाचला ना?"

त्याच्या या थट्टेमुळे शूर्पणखा नाराज होऊन म्हणाली—"गप बस, आता जास्त बोललास तर माझ्याशी गाठ आहे, लक्षात ठेव."

"शूर्पणखा, त्याचं नाव घेतलं की मी किती चिडतो तुला ठाऊक नाही. अग तो अगदी सैतान आहे, महा सैतान!" कराल म्हणाला.

"आता तू ठीक बोललास. उगाच आपला पराक्रम नको सांगूस. तू आपले प्राण वाचविण्यासाठी पळून आलास हे काय मला माहीत नाही? भ्याड कुठला! युद्धात

वीरासारखं मरायचं, पण तू पाठ दाखवून पळून आलास!" शूर्पणखेने करालला डिवचले.

कराल म्हणाला–"पळून आलो, म्हणून तर आता सूड घेता आला. तुझ्यासारखी सुंदरी मिळाली मला!"

"चल, आता इथून चलू या आपण. दुसरीकडे कुठे तरी जाऊं या." शूर्पणखा म्हणाली.

"जाऊ तू म्हणतेस तिकडे, पण अगोदर एक काम करायचंय. रामाच्या यज्ञाच्या घोड्याला पकडायचंय!" राक्षसाने आपला मानस सांगितला.

"छान कल्पना आहे तुझी. मग आपण घोड्यावर बसून जाऊ या की!" शूर्पणखा.

"अगदीच कशी ग मूर्ख तू? घोड्यावर बसायला नाही जायचं." करालकंठ गंभीरपणे म्हणाला.

"तुच असं बडबडलास तर मी गप्प नाही हं बसणार! सावधान, आपल्या नखांचं पाणी दाखवीन चांगलं. नाक आणि कान थोडे बेढब असले म्हणून काय झालं? अजून तर मी सुंदरच आहे की. माझं लांब नाक नि रुं: कान त्या लक्ष्मणाने कापले रे! पण तरी सुद्धा मी चन्द्रमुखीच आहे म्हटलं! बरं, ते जाऊ दे. आपण कोठे ही धडामदिशी जाऊ शकतो, मग हा घोडा आपल्याला पाहिजे कशाला?" शूर्पणखेने विचारले.

"अग, आपल्याला त्या घोड्याला मारायचंय!" करालने सांगितले.

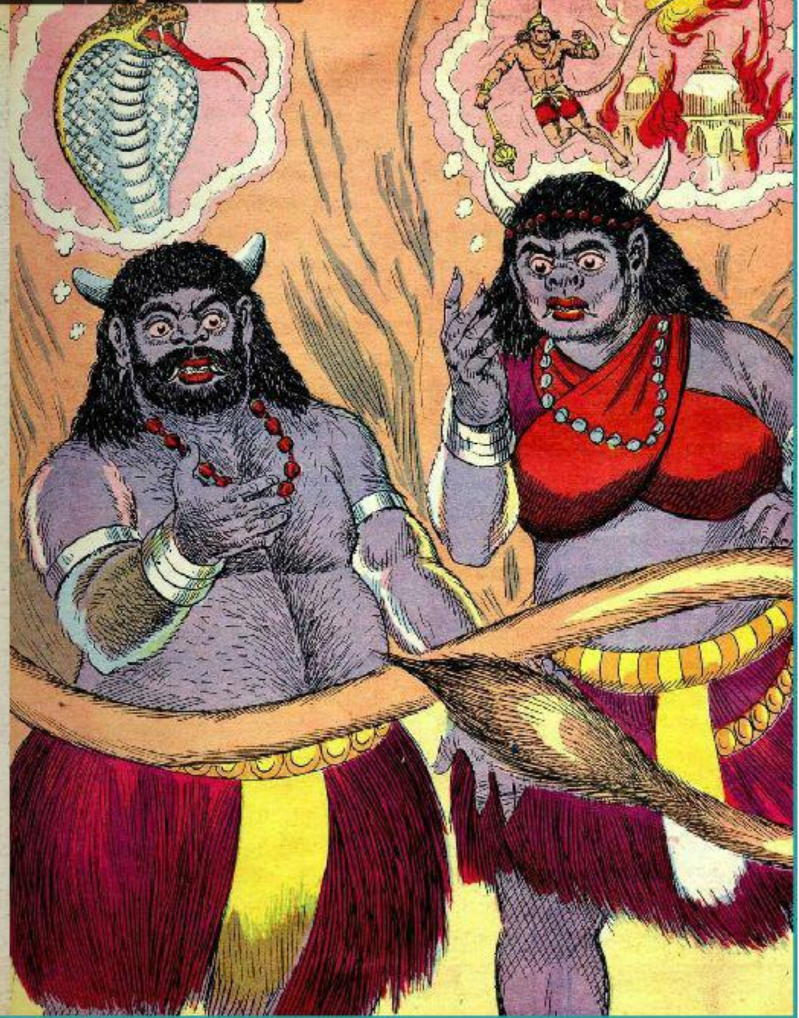
"घोड्याशी आपलं काय बरं वैर?" शूर्पणखेचा प्रश्न.

वैर घोड्याशी नाही, रामाशी आहे! घोड्याला मारलं की रामाचा यज्ञ निष्फल होईल. सीता नाही म्हणून अगोदरच तो अर्धा मेलेला आहे. यज्ञाचा घोडा मारला की तो सपशेल मरेल!" करालकंठाने शूर्पणखेला समजाऊन सांगितलं.

"मग चला, तावडतोब घोड्याला मारून टाकू या. घोड्याच्या डोक्याचं मांस फार चविष्ट असतं." शूर्पणखा उद्गारली.

"किती ग आधाशी तू? खाण्याशिवाय काही सुचतं का तुला?" करालकंठने टोमणा मारला.

"काही ही असो. चल लवकर. त्या

घोड्याला मारून टाकू अगोदर." असे म्हणत शूर्पणखेने करालक.. हात पकडला.

दोघे जाऊ लागले तेव्हा हनुमानाने त्यांच्या मार्गावर आपली दीर्घ शेपूट पसरली.

"साप, अरे केवढा मोठा साप!" कराल ओरडला.

जरा नीट पाहून शूर्पणखा ओरडली—"अरे, ह साप नाही. ही तर वानराची शेपूट! यमराजाने आपल्यावर फेकलेला फाशीचा फंदा! ही तर त्या हनुमानाची शेपूट!"

"गप बस. हनुमान इथं कुठून आला? जो पाहशील तो तुला हनुमानच वाटतो!" करालकंठाने शूर्पणखेला धमकावलं.

"हं, मला तर ही शेपूट चांगलीच माहीत आहे. लंका-दहन करणारी शेपूट हीच?" थरथर कापत शूर्पणखा म्हणाली.

शूर्पणखेचं बोलणं ऐकून करालकंठ पळून जाऊ लागला. तेव्हा शूर्पणखा ओरडून म्हणाली—"अरे मला एकटीला इथं सोडून कुठं पळून चाललास?"

हनुमान झाडावरून उतरला आणि आपल्या अक्राळ-विक्राळ स्वरूपात उभा राहिला. करालकंठ नि शूर्पणखा जेव्हा पळून जाऊ लागले तेव्हा हनुमानाने एक मोठा डोंगर उखडला आणि त्यांच्या वर फेकला. ते दोघे ही डोंगराखाली मरून गेले.

राहिलेल्या शत्रूंचा ही नाश झाला हे पाहून हनुमानाला आनंद झाला. गर्जना करीत तो आकाशमार्गाने मणिपुरकडे जाऊ लागला.

सुंदर वनराजीतून वाहणाऱ्या गंगेला पार करून हनुमान मणिपुर राज्याच्या सीमेवर पोचला.

दूर ब्रह्मपुत्रा नदी चमकत होती. चांदीच्या रसासारखी ती भासत होती. एवढ्यात मणिपुरच्या राजधानीच्या सीमेवर वीज कडाडली आणि प्रचंड आवाज करीत अति वेगाने कोणी येत आहे असे हनुमानाने पाहिले. दुसऱ्याच क्षणी हनुमान त्याहून अधिक वेगाने त्या दिशेला उडत जाऊ लागला.

वनदेवीची कृपा

कश्यपचे वडील वारले त्याला एक वर्ष ही झाले नाही. पण या एका वर्षात अनुभव नसल्यामुळे त्याला व्यापारात खूपच नुकसान आले. तो चांगलाच कर्जबाजारी बनला. सारे कर्ज फेडण्यासाठी आपले वडिलार्जित घर ही विकण्याची पाळी आली त्याच्यावर! आपली बायको नि दोन मुलांना घेऊन तो आपल्या गावी धर्मपुरीला गेला. या गावात आजीने नातवाला दिलेले एक त्याचे छोटे कौलारू घर होते.

नवरा-बायकोने त्या पडक्या घराची डाग-डुजी केली नि तिथे राहू लागले. आता कश्यपपुढे कठिण प्रश्न उभा राहिला की कुटुंबाच्या पालन-पोषणासाठी काय करावे? त्याची बायको कौसल्या मोठी बुद्धिमान होती. पण ती जितकी बुद्धिमान होती, त्याहून जास्त भांडखोर नि गप्पिष्ट होती. आपल्या नवऱ्याला चिंतित पाहून तिने विचारलं—

"एवढी कसली काळजी करीत आहात? जिथे अनेक वर्षे आरामात राहिलो, तो गाव सोडून आपण इतके दूर आलो आहोत. आता इथं लाकूड-फाटा विकू. गावाच्या चारी बाजूंना दाट जंगल आहे. आपल्या जवळ चांगली धारदार कुऱ्हाड ही आहे. आता आणखी काय सांगू तुम्हाला?"

कश्यपने मुकाट्याने कुऱ्हाड खांद्यावर टाकली आणि जंगलाकडे निघाला.

जंगलात हिरवीगार झाडं होती. जिकडे पहावं तिकडे हिरवळ होती. दुपार पर्यंत तो भटकत राहिला, पण कुठे ही वाळकं झाड त्याला दिसलं नाही.

कश्यपने विचार केला—"मी पण किती दुर्दैवी माणूस! आता काय करावं? दिसेल ते झाड आता तोडू या. आठवड्याभरात ते सुकेल. मग कापून शहरात जाऊन लाकडं विकावीत." त्याने कुऱ्हाड उचलली आणि

अमोघ बिनुल

एका झाडावर घाव घालायला निघाला.

इतक्यात एक जोरदार आवाज आला–"कश्यप, जरा थांब!" हिरवी चकाकणारी साडी नेसलेली एक स्त्री त्याला समोर उभी दिसली. तिच्याकडे पाहून कश्यपला मोठं आश्चर्य वाटलं.

कश्यप क्षण भर स्तब्ध उभा राहिला. तो त्या स्त्रीशी काही बोलणार एवढ्यात तीच म्हणाली–"तू हा काय अत्याचार चालवला आहेस? हिरवंगार झाड कापायचा विचार आहे तुझा?"

"माई, तुला माझं नाव सुद्धा माहीत आहे, मग माझ्या दारिद्र्याची कल्पना तुला असेलच! मी, माझी बायको नि मुलं-बाळं यांना खायला थोडं तरी अन्न पाहिजे ना? म्हणून लाकडं तोडून ती विकण्याचा धंदा करावा म्हणतो. नाही तर मी दुसरं करू तरी काय?" कश्यपने आपली व्यथा सांगितली.

कश्यपकडे सहानुभूतीने पहात ती स्त्री म्हणाली–"मी वनदेवी आहे. तुझं कल्याण व्हावं अशी माझी इच्छा आहे." आणि तिने एक टाळी वाजवली. त्यासरशी एक सुरेख गुटगुटीत गाय पुढ्यात येऊन उभी राहिली.

"ही गाय तू आपल्या घरी घेऊन जा. तू अथवा तुझी बायको यांनीच फक्त हिची धार काढायची. तुम्ही दोघेच काढताहात तोपर्यंत ही दूध देत राहील. इथून पुढे हिरवी झाडं कधी ही तोडू नकोस." असं सांगून वनदेवी अदृश्य झाली.

कश्यपचा आनंद गगनात मावेना. त्याने कुऱ्हाड खांद्यावर टाकली आणि गायीला घरी घेऊन आला.

कौसल्या आपल्या नवऱ्याची वाटच पहात होती. जेव्हा नवरा हात हालवीत घरी आला तेव्हा ती निराशेने म्हणाली–"हातात काही नाही नि मोठ्या आनंदाने घरी आलात! लाकडं कुठे आहेत?"

"आता लाकडं कशाला? कामधेनूसारखी गाय घेऊन आलोय!" जंगलातील घडलेली सर्व घटना कश्यपने बायकोला सांगितली.

नवऱ्याच्या बोलण्यावर कौसल्येचा विश्वास नव्हता. तिने एका पातेल्यातील पाणी फेकून दिलं आणि दूध काढायला बसली. पातेलं भरलं तरी गाय दूध देतच राहिली. कश्यप दूध घेऊन शहरात गेला. दूध विकलं नि घरात पाहिजे असलेल्या सर्व जिनसा घरी घेऊन आला.

एका आठवड्यात गाईची धार काढून काढून कौसल्या दमून गेली. एके दिवशी सकाळी नवऱ्याला म्हणाली–"धार काढून हाताला फोड आले, आता कंटाळून गेले मी. असं करा-ही गाय वनदेवीला परत करा नि झाडं तोडायची धमकी द्या तिला. आणि काही तरी छान वर मागा तिला."

कश्यप मुकाट्याने गाय घेऊन जंगलात गेला. त्याने झाड तोडण्यासाठी कुऱ्हाड उचलली, एवढ्यात वनदेवी हजर झाली. म्हणाली–"कश्यप, पुन्हा हा काय मूर्खपणा चालवला आहेस?"

"काय करू देवी? गायीची धार काढता काढता माझी बायको बिचारी दमून गेली. हे काम करायला तिने साफ नकार दिला." कश्यपने वनदेवीकडे तक्रार केली.

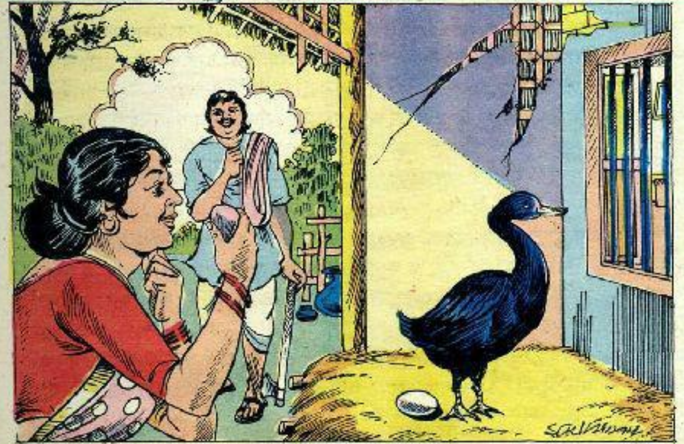
एक क्षण भर वनदेवी थांबली नि तिने टाळी वाजवली. लगेच ती गाय अदृश्य झाली नि त्या जागी एक बदक दिसू लागले.

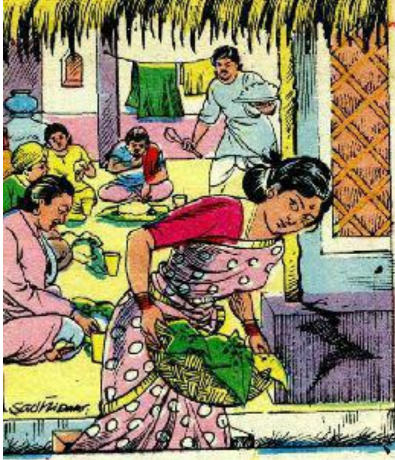
"कश्यप, आता तू हे बदक घेऊन जा. तुझ्या बायकोने अंडी मागितली की हे बदक अंडी देईल!" असं म्हणून वनदेवी दिसेनाशी झाली.

बदक घेऊन कश्यप आपल्या घरी आला. कौसल्येला खूप आनंद झाला. ती म्हणाली–"बदका, बदका, अंडी दे."

बदकाने लगेच एका मागून एक अंडी दिली. रोज शहरात जाऊन कश्यप अंडी विकू लागला.

दहा दिवसात कौसल्या त्या बदकाला ही

कंटाळली. ती म्हणाली—"'अंडी दे, अंडी दे' असे ओरडून ओरडून आता माझा गळा दुखायला लागला. शेजार-पाजारच्या बायका म्हणतात—कोकिळे सारखा तुझा कंठ असा कर्कश कसा झाला? वनदेवीने दिलेलं हे मायावी बदक तिला परत करून टाका आणि एकादी उपयुक्त वस्तु आणा आता आपल्यासाठी. कुऱ्हाड घेऊन जायला विसरू नका हं!"

कश्यप दुसऱ्या दिवशी बदक घेऊन जंगलात गेला. तो झाडावर कुऱ्हाडीचा घाव घालणार एवढ्यात वनदेवी अवतीर्ण झाली नि म्हणाली—"कश्यप, पुन्हा काय हा वेडेपणा?"

कश्यपने बायकोचं म्हणणं वनदेवीला सांगितलं. वनदेवीने पुन्हा एक टाळी वाजवली, त्यासरशी बदक अदृश्य झालं नि त्या जागी एक मातीचं भांडं आलं!

देवी म्हणाली—"बघ, तुला हे अक्षय-पात्र देते. तुझ्या आणि तुझ्या बायकोच्या मनात जे खाद्य-पदार्थ येतील, ते सर्व हे अक्षय-पात्र देईल. ही हिरवीगार झाडं मात्र तोडू नकोस." आणि वनदेवी अंतर्धान पावली.

अक्षय-पात्र पाहून कौसल्येचा आनंद गगनात मावेना. आता तिच्याकडे भोजनासाठी खूप माणसे येऊ लागली. लोक जे जे मागत, ते ते खाद्य पदार्थ अक्षय-पात्रातून काढून कश्यप बायकोच्या हाती देई. कौसल्या ते पदार्थ ताटात वाढी. संतुष्ट होऊन लोक भोजनाची चांगली किंमत देत.

पंधरा दिवसांत कौसल्या या कामाला ही कंटाळली. ती नवऱ्याला म्हणाली—"वाढून वाढून मी आता थकले. लोक केव्हां ही येतात नि भोजन मागतात. उष्टी भांडी उचलता उचलता नाकी नऊ आले. कोठवर मी आता हे काम करीत बसणार? वनदेवी तुम्हाला मूर्ख बनवून नाचवते आहे. उद्या तुमच्या बरोबर मी पण जंगलात येते. ही कुऱ्हाड तिच्या अंगावर फेकीन. मी काय आणते ते उद्या पहाच तुम्ही!" नवऱ्यावर अधिकार गाजवीत कौसल्या तावातावाने बोलत राहिली.

दुसऱ्या दिवशी अक्षय-पात्र घेऊन कौसल्या नवऱ्या बरोबर जंगलात गेली. एका ठिकाणी तिने कश्यपला इशारा केला, तसा तो कुऱ्हाड घेऊन एका झाडाकडे गेला.

"थांब, अक्षय-पात्र दिल्यावरही तुला संतोष नाही झाला? बायकोला पण बरोबर आणलंस?" असे म्हणत वनदेवी पुढे आली.

कश्यप काही बोलणार, एवढ्यात कौसल्या गरजली—"आम्ही काय करणार? तू मातीचं भांडं माझ्या नवऱ्याला दिलंस, मग मी न येऊ तर काय करू? सोन्याच्या अशर्फ्यांनी भरलेली अक्षय थैली मला दिलीस तर पुन्हा चुकून इकडे येणार नाही! या मातीच्या भांड्याचा काय उपयोग आम्हाला?" आणि अक्षय-पात्र तिने देवीपुढे आपटलं.

अक्षय-पात्राचे तुकडे-तुकडे झाले. तिच्याकडे सहानुभूतीने पहात मंदस्मित करीत वनदेवी म्हणाली—"तुम्ही लोकांनी आपल्या हातांनी आपलं भाग्य मातीमोल करून टाकलं. मी जी वस्तु तुम्हाला दिली, ती सुरक्षित परत आणली तर मी दुसरी वस्तु देऊ शकते!"

कौसल्या निराश होऊन नवऱ्याला म्हणाली—"ती काहीच द्यायला तयार नाही. आणि तुम्ही शुंभासारखे इथे उभे. अंधार होईपर्यंत अर्धं जंगल साफ करून टाका."

बायकोचा राग पाहून कश्यप घाबरला नि झाडं तोडायला निघाला.

"या जंगलातील एक ही झाड कश्यप तोडू शकणार नाही!" असे म्हणत वनदेवी अदृश्य झाली.

दुसऱ्या क्षणी कश्यपच्या हातातून कुऱ्हाड गळून पडली. त्याचे दोन्ही हात लुळे पडले. निर्जीव हातांनी तो काही काम करू शकेना.

कौसल्या जोर-जोराने विलाप करू लागली—"माते, मला क्षमा कर. इतकी कठोर शिक्षा नको देऊस मला!"

ती खूप खूप रडली, पण वनदेवी अवतीर्ण झाली नाही. आता काय करणार? नवरा-बायको दोघे जण घरी आले. वनदेवी प्रकट होईल व आपल्याला क्षमा करील अशी कौसल्येला अजून ही आशा होती. ती विलाप करीत जंगलात हिंडे आणि घरी परत येई. जंगलातील फळे, बाभळीचा डिंक गोळा करून ती विकी. आणि येणाऱ्या थोड्या पैशांतून कसे-बसे घर चालवी.

जंगलातून आंबा, चिंच, आवळा वगैरेची छोटी रोपे तिने आणली आणि आपल्या घराच्या परसात लावली. त्यांच्याच बरोबर काही भाजीपाला ही तिने लावला.

चार वर्षांनी या सर्व झाडांना फळे आली. एक दिवशी आंबे, आवळे, चिंचा वगैरे माल गाडीत भरून ती शहरात गेली आणि तो सर्व माल विकून आलेले हजार रुपये घरी घेऊन आली.

रुपयांनी भरलेली पिशवी नवऱ्याला दाखवीत कौसल्या म्हणाली—"वनदेवीने खरोखरीच आपले डोळे उघडले. पोट भरण्यासाठी माणसाने चांगली झाडे तोडण्याची मुळिच आवश्यकता नाही. झाडे वाढली तर आपल्याला जीवनात अधिक आनंद मिळेल. त्यात जे समाधान आहे, ते अन्यत्र कोठे मिळेल? हे सत्य वनदेवीनेच आपल्याला शिकवले. आपण तिचे आभार मानले पाहिजेत. "तिच्या बोलण्यात खरा-खुरा आनंद व संतोष भरलेला होता.

तिच्या या बोलण्याने खरोखरीच प्रायश्चित्त घडले. कदाचित् म्हणूनच कश्यपचे लुळे हात पूर्ववत् चांगले झाले.

कश्यप पैशांनी भरलेली पिशवी आपल्या हातात घेऊ लागला तेव्हा कौसल्येला अतिशय आनंद झाला. ती म्हणाली—"निःसंशय ही वनदेवीचीच कृपा आहे!" दोन्ही हात जोडून श्रद्धा व भक्तीने तिने अदृश्य वनदेवीला नमस्कार केला.

चांदोबाच्या बातम्या

तीन वर्षांची बुद्धिमती

मीनाक्षीचं वय आहे तीन वर्षांचं. उत्तर प्रदेशातील डेहराडून जवळील रैवालन मध्ये ती राहते. ती खूपच चमत्कार करून दाखवते. ती सहज सहज वृत्त-पत्रे वाचते. सुंदर अक्षरात वाक्ये लिहिते. दोन अंकी संख्यांचा गुणाकार ती लीलया करते. तिचे हवलदार वडील पत्रा नि आई मंजूषा आपल्या मुलीच्या बुद्धिमत्तेवर खुश आहेत. पण आपल्या मुलीला कोणत्याही शाळेत प्रवेश मिळत नाही याचं त्यांना दुःख आहे.जरी मुलगी बुद्धिशाली असली, तरी सरकारी नियमांचे उल्लंघन करून पाच वर्षांहून कमी वयाच्या मुलीला आपल्या शाळेत कोणी ही अधिकारी प्रवेश देऊ शकत नाहीत. तिचे आई-वडील तिला घरी शिकवायला तयार आहेत,पण कसे शिकवणार? कारण त्यांचे स्वतःचे शिक्षण दहावी पर्यंतच झाले आहे. योग्य शिक्षकांच्या देखरेखीखाली आपल्या मुलीचं शिक्षण व्हावं असं त्यांना फार वाटतं.

स्वतःच आपलं मांस खाल्लं!

मेक्सिको मधील चौदा वर्षांच्या एका मुलाने आपल्या उजव्या हाताचं मांस खाऊन स्वसंरक्षण केलं. बरनाबे अकोस्टाचं शरीर जळत होतं. वीज पडून ही दुर्घटना झाली की विजेच्या तारेच्या स्पर्शाने हे अजून समजलेले नाही. बऱ्याच दिवसांनी तेथील रक्षक आले तेव्हा त्यांच्या लक्षात आलं की दुर्घटनेत जळलेल्या मुलाने आपल्या उजव्या हाताचं मांस खाऊन भूक शमवली होती.

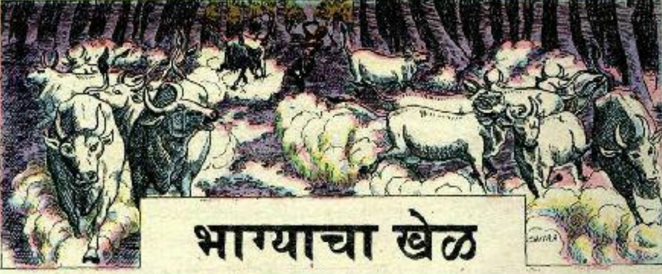
आगीशी खेळ

ओहियोतील मोरेन येथील पाच वर्षांचा मुलगा ऑस्टिन मेसनर टी. व्ही. वर कार्टून पहात बसे. दोन प्रौढ माणसे आसपासच्या वस्तूंना आग लावून आनंद लुटत आहेत असे दृश्य त्याने एकदा एका कार्टून वर पाहिले. त्याने काड्यांची पेटी हातात घेतली नि तो ही खोलीत सर्वत्र आग लावीत सुटला. त्याच्या आईने त्याला मनाई केली. पण तो सर्व काही जाळतच राहिला. त्याची छोटी बहीण आगीत मरण पावली

हुंगणाऱ्या कुत्र्याने वाचवले!

नुकताच महाराष्ट्रात जो भयंकर भूकंप झाला, त्यात मंगलूर नावाच्या गावी अठरा महिन्यांची एक मुलगी कचऱ्यात गाडली गेली. ती पूर्ण चार दिवस कचऱ्यात राहिली. ३९ सदस्य असलेल्या एका फ्रेंच संरक्षण-दलाने हुंगणाऱ्या कुत्र्यांच्या मदतीने या मुलीचा शोध लावला. आठ फूट कचरा खोदल्यावर आत ही बेशुद्ध मुलगी सापडली.

भाग्याचा खेळ

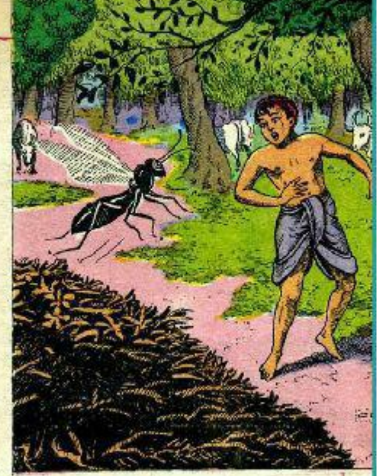
एका गावात एका शेतकऱ्याच्या घरी संजीवी नावाचा एक मुलगा काम करीत असे. तो बैल नि गाई-म्हशींची देखरेख करी. रोज सकाळी उठून तो आपल्या मालकाच्या घरी काम सुरू करी. मिळेल ते शिळे अन्न खाऊन तो जनावरांना चरायला घेऊन जाई.

गावाबाहेर एक पडीक बाग होती. कोणे एके काळी इथे सुरेख वृक्ष होते. वृक्षांना खूप फळे येत. पण आता त्यांची देखरेख करणारा कोणी नव्हता. बागेत सर्वत्र निरुपयोगी वनस्पती वाढलेल्या होत्या. सगळीकडे गवत माजले होते. तिथे जनावरं चरायला सोडली तर विचारणारं कोणी नव्हतं. आपल्या जनावरांना चरायला सोडून मुले झाडांवर चढत नि फळे तोडून यथेच्छ खात. संजीवी पण आपल्या जनावरांना घेऊन याच बागेत येई. जनावरं गवत चरत असत आणि मुलं संध्याकाळ पर्यंत मजेत खेळत. ते निरनिराळ्या प्रकारचे खेल खेळत. यात संजीवीचा वेळ मजेत जाई.

अंधार पडला की मुलं जनावरांना घेऊन गावात येत.

एक दिवशी संजीवी रोजच्या प्रमाणे जनावरांना चरायला तेथे घेऊन आला. त्या दिवशी सण होता, म्हणून बाकी कोणी मुले आली नव्हती. आज सण असल्याचं संजीवीला माहीत नव्हतं, त्याला एकट्याला करमेनासं झालं. काय करावं या बाबत बराच वेळ तो विचार करीत राहिला. आपल्या विचित्र मनस्थितीत तो जनावरांना मारू लागला. त्यांना गवत खाऊ दिले नाही आणि उगाचच इकडे-तिकडे पळवीत राहिला.

संजीवीच्या अंगावर एकदम एक नाकतोडा येऊन बसला. रागाच्या भरात त्याने नाकतोड्याला मारून टाकलं. इतकं करून ही त्याचं मन शांत झालं नाही. त्याने त्या मेलेल्या नाकतोड्याचे दोन तुकडे केले, आणि त्यांना दूर फेकून दिले. ते एका झाडावर पडले. अन् काय आश्चर्य? नाकतोडा जिवंत झाला नि उडून गेला.

हा चमत्कार पाहून संजीवीला आश्चर्य वाटलं. नाकतोड्याचे तुकडे त्याने जिथे टाकले होते, ती जागा त्याने लक्षपूर्वक पाहिली. तिथे अनेक छोटी-छोटी झाडं होती. भरगच्च पानं भरलेली होती. पानांचा आकार थोडा निराळाच दिसत होता. ती पाने अतिशय मऊ होती. त्याला वाटलं या पानांचाच काही गुण असल्याने नाकतोडा जिवंत झाला. संजीवनी वनस्पतीबाबत त्याने बरेच ऐकले होते, म्हणून त्याला वाटले ही सर्व संजीवनीची पाने असली पाहिजेत. त्याने ही जागा नीट पाहून ठेवली नि लक्षात ठेवण्याचा प्रयत्न केला. वेळ आली तर आपल्याला या वनस्पतीचा उपयोग होईल असा त्याने विचार केला.

संजीवीचा संजीवनी वनस्पतींवर तसा विश्वास नव्हता. त्याच्या मनात विचार आला, जो नाकतोडा उडत पळून गेला, तो तो मेलेला नाकतोडा नसावा. बागेत बराच वेळ हिंडून त्याने एक टोळ शोधून काढला आणि त्याला मारून त्या संजीवनी वर ठेवून दिला. एका क्षणात तो टोळ ही जिवंत झाला नि उडून गेला. आता मात्र संजीवीला वाटले की ही संजीवनी वनस्पतीच!

दुसऱ्या दिवशी सगळी मुलं जेव्हा आपल्या जनावरांना बागेकडे घेऊन निघाली तेव्हां संजीवीने दोस्तांना सांगितलं—"मी संजीवनी वनस्पति शोधून काढली आहे आणि तिच्या साह्याने मेलेला किडा पुन्हा जिवंत होतो. मी नाकतोडा अन टोळाला काल जिवंत केले!" सर्व मुलांनी त्याची मनसोक्त थट्टा केली नि त्याला रडकुंडीला आणलं. या थट्टेने त्याची घोर निराशा झाली आणि त्याने आपलं रहस्य आपल्या जवळच ठेवून दिले. तरी पण संजीवनी वनस्पतीबाबतचे विचार नेहमी त्याच्या मनात येऊ लागले.

काही दिवस गेले. एके दिवशी सकाळी गावाचा सरपंच मेला. सरपंचाचं गावात एक मोठ्ठं घर होतं. तो श्रीमंत होता आणि दान-धर्मात ही पैसे खर्च करी. लग्न करून घर-संसार थाटणारांना तो खूप मदत करी.

२५ वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रसिद्ध झालेली गोष्ट.

त्यामुळे लोक त्याला फार मान देत. त्याच्या मृत्यूमुळे लोक खूप हळहळले.

तो महिनाभर आजारी होता, नि त्यातच त्याचा अंत झाला. वैद्यांनी त्याच्यावर खूप औषधोपचार केले. शक्य ते सर्व प्रयत्न केले. पण त्यांना यश आले नाही.

सकाळी सरपंचाच्या घरासमोर खूप गर्दी जमली. काही लोक सरपंचाची प्रशंसा करीत होते, तर काही म्हणत होते—जो जन्माला आला तो एक दिवस मरणारच. शास्त्रीजी म्हणाले—वैद्य औषधे देऊ शकतात. बिचारे प्राण कोठून देणार?

सरपंचाच्या मृत्यूची वार्ता संजीवीच्या कानांवर पडली. त्यावेळी तो जनावरांना चरण्यासाठी बागेकडे घेऊन चालला होता. जे काही घडलं, ते समजून तो गावकऱ्यांना म्हणाला—"सरपंचाला जिवंत करण्याचा उपाय मी सांगतो. त्या उजाड बागेत संजीवनी वनस्पति आहे." असे म्हणून त्याने आपले अनुभव गावकऱ्यांना सांगितले.

बऱ्याच लोकांचा त्याच्यावर विश्वास नव्हता. दोन-तीन लोक त्याच्या बरोबर निघाले, पण त्यांना ही विश्वास नव्हताच! त्यांच्या दृष्टीने हा एक तमाशा होता. संजीवी पुढे आणि मागे मागे गावकरी चालू लागले. संजीवनी वनस्पति कोठे आहे हे संजीवीला माहीत होतं. रोज एकदा तिथं तो ती पहात असे. म्हणून तो थेट तिथे पोचला. पण आश्चर्य की आज ती वनस्पति नि पानं त्याला कुठे दिसेनात. त्याला ही संशय आला आणि तो बागेत संजीवनी शोधत राहिला.

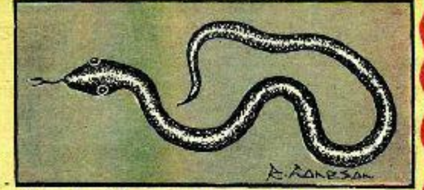
गावकऱ्यांची निराशा झाली. ते संजीवीला शिव्या-शाप देऊ लागले. संजीवीला पण संजीवनी वनस्पति न दिसल्यामुळे वाईट वाटलं. त्याने बागेत खूप शोधाशोध केली, पण व्यर्थ! त्याला कोठे ही वनस्पति दिसली नाही.

मेलेल्या सरपंचाच्या भाग्यात पुन्हा जिवंत होणं नव्हतं. म्हणून समोर असलेली संजीवनी त्याला दिसली नाही. भाग्याचा खेळ काही विचित्रच असतो!

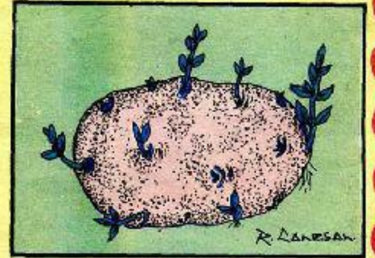
बहुरूपा वसुंधरा

साप मंद गतीने सरपटतात

साप जोरात पळतात ही भ्रामक कल्पना आहे. खरं म्हणजे साप हळू हळू सरपटतात. जेव्हा एकादी खाण्याची वस्तु पकडायची असेल तेव्हा ते जलद गतीने जरूर धावतात. जमिनीवर सरपटणाऱ्या सापांमधील काळा साप ताशी दहा मैल वेगाने सरपटतो.

बटाट्यात अंकुर

पूर्ण विकसित बटाटा काही दिवस तसाच ठेवला तर त्यात छोटे-छोटे खड्डे पडतात व त्यातून अंकुर उगवतात. या अंकुरांना आवश्यक ते खाद्य-पदार्थ त्या बटाट्यातूनच मिळतात, ज्यामुळे त्यांचा उत्तरोत्तर विकास होतो.

उडणारा 'कोल्हा'

वटवाघळे फार छोटी असतात. त्यांची डोकी लहान उंदरांच्या डोक्यासारखी असतात. पण 'कवोद' नावाच्या वटवाघळाचं डोकं कोल्ह्याच्या डोक्यासारखं असतं. म्हणून यांना उडणारा 'कोल्हा' म्हणतात. ही वटवाघळे लहान कोल्ह्याच्या आकारमानाची असतात. यांचे पंख सहा फूट लांबीचे असतात. साध्या छोट्या वटवाघळांच्या चालीवर हे उडू लागतात. या उडणाऱ्या कोल्ह्यांची दृष्टि तीक्ष्ण असते. हे 'कोल्हे' आपल्या देशात काही ठिकाणी आढळतात.

